

پژوهش‌ها در معماری اسلامی ۱۲

شماره شایا: X - 980 - 2382

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی
سال چهارم - شماره سوم - پاییز ۱۳۹۵

- نسبت اسلام با فرایندهای انسانی فرا نظریه سلام (SALAM) طرح مدلی (بنیادی - کاربردی) در (ساختار، منابع، مبانی و ارزیابی) آثار هنری، معماری و شهرسازی از منظر اسلامی (راهبردها، راهکارها، راه حل‌ها و نقد فرایندهای انسانی) عبدالحمید نقره کار
- ارزیابی و نقد مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری پیرامون هویت اسلامی شهرسازی و معماری ایران سید مجید هاشمی طغرالجردی
- مفهوم آموزش و تأثیر آن در معماری مدارس اسلامی (مقایسه‌ی تطبیقی مدارس سلجوقی و صفوی) بهزاد وثیق / رضا قدردان قراملکی
- مزاج به مثابه کهن‌الگو در طراحی معماری حمام ایرانی جواد دیواندری / احمد دانائی‌نیا / مهدی صیادی / مرضیه امامی میبیدی
- چشم‌اندازی به جایگاه فناوری معماری در منظومه‌ی حکمت اسلامی مسعود ناری قمی / سلمان نقره‌کار
- ارزیابی شفافیت معنایی گنبد‌ها در مساجد با تأکید بر عملکرد روشنایی فضایی زینب ناظر / آرزیتا بلالی اسکویی / محمدعلی کی‌نژاد
- «بررسی تطبیقی اختلاف رفتار حرارتی مصالح پیش ساخته سازی گنبد در اقلیم گرم و خشک ایران (نمونه موردی: شهر یزد و اصفهان)» مازیار آصفی / فرزین حق پرست / فرزانه قلیزاده اورنگ
- جستاری میان رشته‌ای در اصول طراحی اتاق خواب با استناد به آموزه‌های نقلی مکتب اسلام محمدمنان رئیسی
- دسته‌بندی شیوه‌های اجرای کتیبه‌های نستعلیق در تزئینات معماری دوره صفوی احمد صالحی کاخکی / قباد کیانمهر / حمیدرضا قلیچ‌خانی / فرهاد خسروی بیژانم

پژوهش‌های معماری اسلامی

شماره شایا: 980 X - 2382

فصلنامه علمی - پژوهشی
قطب علمی معماری اسلامی

سال چهارم - شماره سوم - پائیز ۱۳۹۵

مدیر مسئول: معاونت پژوهشی دانشگاه علم و صنعت ایران

سر دبیر: مهندس عبدالحمید نقره کار

مدیر داخلی: دکتر محمد منان رئیسی

ویراستار ادبی فارسی: سارا متولی

کارشناس مجله: زهرا کاشانی دوست

ویراستار انگلیسی: محمد رضا عطایی همدانی

هیأت تحریریه:

دکتر سید غلامرضا اسلامی: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر حسن بلخاری: دانشیار دانشگاه تهران

دکتر مصطفی بهزادفر: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد رضا پور جعفر: استاد دانشگاه تربیت مدرس

دکتر مهدی حمزه نژاد: استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر اسماعیل شیعه: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر منوچهر طیبیان: استاد دانشگاه تهران

دکتر محسن فیضی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر حمید ماجدی: دانشیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر اصغر محمد مرادی: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر غلامحسین معاریان: استاد دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر فاطمه مهدیزاده سراج: دانشیار دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر محمد نقی زاده: استادیار واحد علوم تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی

دکتر علی یاران: دانشیار وزارت علوم تحقیقات، فناوری

طراح جلد و صفحه آرا: امیرحسین یوسفی

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

لیست داوران این شماره:

دکتر ناصر براتی (دانشیار دانشگاه امام خمینی قزوین)

دکتر مهدی حمزه نژاد (استادیار دانشگاه علم و صنعت)

دکتر حسن ذوالفقارزاده (دانشیار دانشگاه امام خمینی قزوین)

دکتر محمدمنان رئیسی (استادیار دانشگاه قم)

دکتر علی محمد رنجبر کرمانی (استادیار دانشگاه قم)

دکتر هانیه صنایعیان (استادیار دانشگاه علم و صنعت)

دکتر منصوره طاهباز (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)

دکتر محمدباقر کبیر صابر (استادیار دانشگاه تهران)

دکتر راضیه لیب زاده (مدرس دانشگاه علم و صنعت)

دکتر حسین مدی (استادیار دانشگاه امام خمینی قزوین)

دکتر ابوالفضل مشکینی (استادیار دانشگاه تربیت مدرس)

دکتر مسعود ناری قمی (استادیار دانشگاه کاشان)

دکتر احد نژاد ابراهیمی (استادیار دانشگاه هنر اسلامی تبریز)

دکتر شهریار ناسخیان (استادیار دانشگاه هنر اصفهان)

دکتر بهزاد وثیق (استادیار دانشگاه صنعتی جندی شاپور)

نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی بر اساس مجوز کمیسیون نشریات

وزارت علوم تحقیقات و فناوری به شماره ۱۳۷۲۰۶ / ۱۸ / ۳ مورخ

۹۳ / ۷ / ۲۸ از شماره نخست دارای اعتبار علمی پژوهشی می باشد.

این مجله در پایگاه های (SID) و (ISC) نمایه می شود.

مقالات مندرج در این مجله، الزاماً بیانگر نقطه نظرات «پژوهش‌های معماری اسلامی» و «قطب علمی معماری اسلامی» نمی باشد و نویسندگان محترم، مسئول مقالات خود هستند.

نشانی دفتر مجله: دانشگاه علم و صنعت ایران / قطب علمی معماری اسلامی / کد پستی ۱۶۸۴۶۱۳۱۱۴ / **تلفن مستقیم:** ۰۲۱ - ۷۷۴۹۱۲۴۳

نشانی رایانامه: jria@iust.ac.ir / **نشانی وب:** <http://iust.ac.ir/jria>

۱	نسبت اسلام با فرایندهای انسانی فرانظریه سلام (SALAM) طرح مدلی (بنیادی-کاربردی) در (ساختار، منابع، مبانی و ارزیابی) آثار هنری، معماری و شهرسازی از منظر اسلامی (راهبردها، راهکارها، راه حل ها و نقد فرایندهای انسانی) عبدالحمید نقره کار
۲۲	ارزیابی و نقد مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری پیرامون هویت اسلامی شهرسازی و معماری ایران سید مجید هاشمی طغرالجردی
۴۰	مفهوم آموزش و تأثیر آن در معماری مدارس اسلامی (مقایسه‌ی تطبیقی مدارس سلجوقی و صفوی) بهزاد وثیق / رضا قدردان قراملکی
۵۷	مزاج به مثابه کهن‌الگو در طراحی معماری حمام ایرانی جواد دیواندری / احمد دانائی نیا / مهدی صیادی / مرضیه امامی میبیدی
۷۶	چشم‌اندازی به جایگاه فناوری معماری در منظومه‌ی حکمت اسلامی مسعود ناری قمی / سلمان نقره کار
۹۴	ارزیابی شفافیت معنایی گنبد‌ها در مساجد با تأکید بر عملکرد روشنایی فضایی زینب ناظر / آریتا بلالی اسکویی / محمدعلی کی نژاد
۱۱۳	« بررسی تطبیقی اختلاف رفتار حرارتی مصالح پیش ساخته سازی گنبد در اقلیم گرم و خشک ایران (نمونه موردی: شهر یزد و اصفهان) » مازیار آصفی / فرزین حق پرست / فرزانه قلیزاده اورنگ
۱۳۰	جستاری میان رشته‌ای در اصول طراحی اتاق خواب با استناد به آموزه‌های نقلی مکتب اسلام محمدمنان رئیسی
۱۴۳	دسته‌بندی شیوه‌های اجرای کتیبه‌های نستعلیق در تزئینات معماری دوره صفوی احمد صالحی کاخکی / قباد کیانمهر / حمیدرضا قلیچ خانی / فرهاد خسروی بیژانم

ارزیابی و نقد مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری پیرامون هویت اسلامی شهرسازی و معماری ایران

سید مجید هاشمی طغرالجردی*

دکترای معماری و استادیار دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، مأمور در دانشکده معماری دانشگاه شهید رجایی تهران

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۱/۲۲ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۵/۶/۲۴

چکیده:

شهر و محلاتی که با تنوع فرهنگ و سلايق شهروندان، فارغ از برنامه‌ریزی دوبعدی «طرح جامع»، فضای زندگی و رشد ساکنین بوده؛ هم‌اکنون در چارچوب الگوی تقلیدی تعیین سرانه و کاربری طرح‌های جامع و تفصیلی - که با غفلت از مبانی نظری اصیل اسلامی و سبک زندگی ایرانی همراه بوده - زندگی و سلامت شهروندان را با مخاطره روبرو نموده است؛ و این موضوع ضرورت بازبینی و آسیب‌شناسی وضعیت موجود را به متخصصین و مدیران شهری گوشزد می‌نماید. با اینکه معماری دستوری لزوماً معماری خوبی را نتیجه نمی‌دهد؛ اما دستورات بد منتج به ناهنجاری در نظام معماری می‌شود. جوامع انسانی تحت تأثیر اخلاق و با تکلیف قانونی اداره می‌شوند؛ پس قانون و ضابطه قانونی تأثیر زیادی بر اداره جامعه و مدیریت شهر می‌گذارد. مصوبات معماری و شهرسازی که در تعارض با اصول اخلاقی جامعه باشند؛ سست‌کننده‌ی مهمترین نهاد اجتماع یعنی خانواده می‌گردند. به عبارتی ضوابط و الگوهای معماری و شهرسازی متأثر از آن همانند لباسی بر تن شهر زیننده، پوشاننده، حریم بخش یا زشت، حریم زدا و زننده می‌گردند. با تصویب قانون تشکیل شورای عالی شهرسازی و معماری از اواخر سال ۱۳۵۱ این شورا مهم‌ترین نهادی شده که وظیفه‌ی تصویب طرح فرادستی جامع به همراه معیارها، ضوابط و آیین‌نامه‌های شهرسازی را به عهده گرفته است. این مقاله با این پرسش مهم شکل گرفته که شورای عالی شهرسازی در هماهنگی با اهداف انقلاب اسلامی برای تحقق سبک زندگی ایرانی-اسلامی چه ضوابط و مصوباتی داشته و از مهمترین مصوبات متعارض با آن اهداف به کدامیک می‌توان اشاره نمود؟ با توجه به میان‌رشته‌ای بودن موضوع محقق پس از گردآوری اطلاعات با روش اسنادی - کتابخانه‌ای با مصاحبه‌ی نیمه‌ساختاریافته با محققین و متخصصین مرتبط و با روش تحلیلی - استدلالی با دو گروه از مصوبات روبرو گردید. گروه اول، به‌طور شکلی فقط به لزوم انجام معماری و شهرسازی اسلامی اشاره می‌نماید؛ ولی گروه دوم، در راستای فروش تراکم ساختمانی و کسب درآمد برای شهرداری‌ها بدون توجه به قواعد فقهی و اصول اخلاقی چون قاعده‌ی «لا ضرر» و قاعده‌ی «عدالت» که اجازه‌ی ضرر زدن حاکمیت به مردم و توزیع نامتناسب ثروت را نداده است؛ موجب دگرگونی در فرهنگ شهرنشینی اسلامی - ایرانی و انحراف ثروت از کارهای مولد به غیرمولدی چون خرید زمین و آپارتمان به‌عنوان کالایی تورم‌زا شده است. یافته‌ی دیگر نشان می‌دهد علی‌رغم ترجیح ضابطه‌ی قانونی جدید بر قدیم هر ضابطه‌ی جدیدی که در جهت توجه به موضوع حریم و عدم اشراف ابنیه مصوب شده؛ به دلیل تعارض با تراکم فروشی به مرحله‌ی اجرا نرسیده است. در نهایت پیشنهاد این مقاله، لزوم تعیین نظام پایدار مالی برای شهرداری‌ها در قالب تصویب لایحه‌ی قانونی دولت در مجلس شورای اسلامی و همچنین تغییر چارچوب تصمیم‌گیری در شورای عالی شهرسازی و معماری ایران به نحوی است که با تقویت جنبه‌ی فقهی - حقوقی آن کارکرد سیاسی و تصمیمات مقطعی آن کاهش و امکان انحراف از اهداف شکل‌گیری شورا به حداقل رسانده شود. به عبارتی مهم‌ترین جنبه‌ای که امکان برنامه‌ریزی مناسب برای شهر و شهروندان ایرانی را مهیا می‌نماید؛ توجه به فرهنگ ایرانی - اسلامی در رعایت حقوق همسایگی، اجتماعی و شهروندی در مصوبات شورای عالی و هماهنگی ضوابط ساختمانی طرح‌های توسعه شهری با این اصول می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: ضوابط معماری و شهرسازی اسلامی، شورای عالی شهرسازی، تراکم فروشی، قاعده‌ی «لا ضرر»، حقوق اجتماعی.

۱. مقدمه

این جمله‌ی مهم که «باید هرچه ممکن است محیط زندگی شهر، به‌گونه‌ای طراحی و ساخته شود که تحقق سبک زندگی اسلامی راحت‌تر، امکان‌پذیر باشد»^۱؛ نشان از ارتباط بسیار نزدیک معماری و شهرسازی با سبک زندگی و راه و روش مسلمانی دارد. محققین اسلامی در مسیر معرفی مدینه‌ی فاضله، به اهمیت جایگاه انسان و اهداف متعالی زندگی او و همچنین محیط مناسب برای رشد انسان و به عبارتی تناسب کالبد و محتوا پرداخته‌اند. چنین شهری بر پایه‌ی اصول و قواعدی بنا شده که انجام الگوهای رفتاری شریعت اسلامی جهت نیل به حیات «طیبه» انسانی را ممکن می‌نماید. در تعریف چنین شهری می‌توان به کتاب‌هایی چون کتاب «السیاسة المدنیة» فارابی رجوع نمود که با بیان خصوصیات «مدینه فاضله»، نیل به سعادت را مستلزم تعاون و همکاری در مسیر اهداف متعالی دانسته و مسیر مخالف را موجد تشکیل نادان شهرها می‌داند. شهرهایی که مردمان آن بدون توجه به حقوق الهی، و حقوق اجتماعی شهروندی خود را آزاد و هر آنچه را نفسشان بخواهد، مطیع می‌باشند. در این جوامع به جای عدالت و تعاون که پدیدآورنده‌ی رابطه‌ی صحیح سیاسی است؛ ظلم و جور و کسب درآمدهای نامشروع حاکم بوده که خود عاملی برای انحطاط اجتماع و نظام سیاسی آنها می‌شود (فارابی، ۱۳۸۹، ۲۷۴).

در قرن گذشته الگوی معماری و شهرسازی ایران با اغتشاش همراه بوده با این وجود پس از وقوع انقلاب اسلامی انتظار می‌رفت تا ساختارهای شکل‌دهنده به معماری و شهرسازی سیاست‌های مشخصی برای تطبیق مصوباتشان با فقه اسلامی لحاظ نمایند؛ ولی با تغییر در اهداف ساختمان‌سازی و توجه صرف به کمیت و غفلت از کیفیت بسیاری از اهدافی که در قانون اساسی مذکور است به‌طور کامل محقق نشده است. موادی چون ماده‌ی ۳، ۳۱ و ۴۳ قانون اساسی - که در پی اقتصادی صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی بوده و داشتن مسکن متناسب را حق هر فرد و خانواده ایرانی می‌داند - حداقل از جنبه‌ی کیفی در میان افشار متوسط به پایین جامعه شهری کمتر

تحقق یافته است.

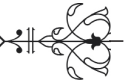
مطابق با سند چشم‌انداز بیست‌ساله در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی جامعه‌ی ایرانی بایستی برخوردار از محیط زیستی مطلوب باشد که عدالت اجتماعی، حفظ هویت اسلامی - ایرانی و حراست از میراث فرهنگی کشور در کنار هویت بخشی به سیمای شهر و روستا انجام شود. همچنین در راستای توجه به رعایت اصول معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی در موادی چون بند (ج) ماده‌ی ۲، قانون «حمایت از احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری» مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۲ طرح‌های احیاء، بهسازی و نوسازی، را موظف می‌نماید که در چهارچوب طرح‌های توسعه‌ی شهری (اعم از جامع و تفصیلی) به منظور اجرای برنامه‌های احیاء، بهسازی و نوسازی با رعایت اصول متکی بر ضوابط شهرسازی و معماری ایرانی - اسلامی و بومی هر منطقه تهیه شود.

اما سؤال اینست که چه نهادی مهم‌ترین و مؤثرترین نقش را در تدوین و ترویج مصوبات معماری و شهرسازی متکی بر قواعد اسلامی بر عهده داشته و تا کنون چه ضوابط مهمی را در راستای سیاست‌های نظام اسلامی مصوب نموده است؟

در پاسخ به این سؤال که چه مبنایی می‌تواند چارچوب اسلامی بودن یا غیراسلامی بودن قوانین و ضوابط شهرسازی و معماری را مشخص نماید؛ این مقاله با ذکر قواعد فقهی «لاضرر» و «عدالت» راه برون‌رفت از باتکلیفی کنونی را رجوع به این پایه‌های اصیل اسلامی می‌داند؛ زیرا قواعدی چون «لاضرر» دولت اسلامی را موظف می‌نماید در کنار تدوین قوانین مناسب، در حوزه‌ی برنامه‌ریزی، طراحی شهری و طراحی معماری و... ضوابطی را که در تعارض با اصول اسلامی تدوین شده است؛ اصلاح نماید.

۲. بیان موضوع و طرح مسئله

عدم شناخت زمینه‌های فرهنگی و کالبدی موجود در شهرهای ایران، و عدم توجه به ساختار فضایی بافت شهرهای تاریخی و رویکردی صرفاً پوسته‌ای و کمی به سرانه و بدنه‌ی شهرها (صادقی و همکاران ۱۳۹۲) در کنار سرعت توسعه شهری موجب شده تا تغییرات کالبدی در

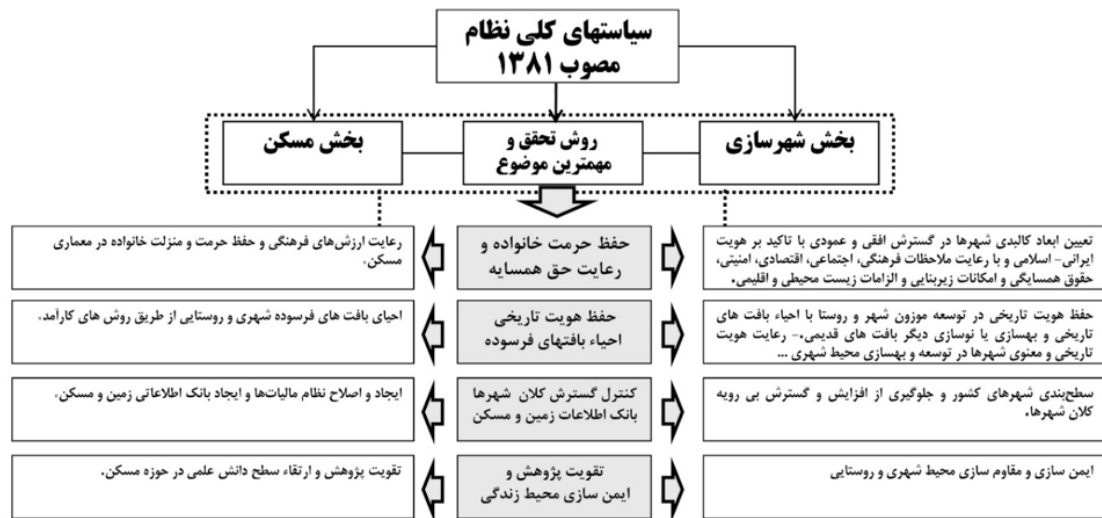
مورد سؤال بسیاری از پژوهشگران می باشد.^۵ اما ریشه‌هایی که موجب چنین شرایطی شده و همچنین مهمترین مصوباتی که می‌توانست شروع و یا بستری برای اسلامی نمودن شهرسازی و معماری شود؛ کمتر مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. سیاست‌های کلی نظام مصوب ۱۳۸۱ خواستار تعیین ابعاد کالبدی شهرها در گسترش افقی و عمودی با تأکید بر هویت ایرانی- اسلامی و با رعایت حقوق همسایگی، حفظ ارزش‌های فرهنگی، حفظ حرمت و منزلت خانواده در حوزه‌ی مسکن شده است (تصویر ۱). اما چه نهادی در درون نظام اسلامی مهمترین متولی ایجاد هویت ایرانی-اسلامی در معماری و شهرسازی می‌باشد؟ مطابق با ماده‌ی ۱۶۹ قانون برنامه‌ی پنج‌ساله‌ی پنجم توسعه‌ی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۴) «شورای عالی شهرسازی و معماری موظف است به منظور تدوین و ترویج الگوهای معماری و شهرسازی اسلامی- ایرانی با تشکیل کارگروهی مرکب از نمایندگان دستگاه‌های ذی‌ربط و صاحب‌نظران و متخصصان رشته‌های معماری، شهرسازی و حوزوی نسبت به انجام پژوهش‌های کاربردی، سیاست‌گذاری، تدوین ضوابط و مقررات و ترویج الگوهای موردنظر اقدام نماید». همچنین ماده‌ی ۱۶ قانون «حمایت از احیا، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری» وزارت مسکن و شهرسازی را مکلف نموده در سطح ملی و محلی حداکثر ظرف شش ماه پس از تصویب این قانون نسبت به تهیه و تدوین سند ملی راهبردی احیا، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده با رویکرد ضوابط شهرسازی معماری ایرانی - اسلامی اقدام و برای تصویب به هیأت وزیران ارائه نماید.

شهر و بافت قدیم آن با یکدیگر همخوانی نداشته باشد (وایتهند^۲ ۱۹۹۲، ۳۵۸).

طرح‌های توسعه‌ی شهری محور و مبنای فعالیت عمرانی شهری را تشکیل می‌دهند؛ با این وجود توسعه‌ی شهرها در موارد بسیاری برخلاف پیش‌بینی طرح‌های مصوب شهری رخ داده است. سابقه‌ی چنددهه‌تهدیه و اجرای طرح جامع شهری در ایران و جهان، نشان از وجود ضعف و نقص در بالاترین سند رسمی توسعه‌ی شهری و بروز ناهنجاری‌ها در محیط زندگی شهری ایران دارد. عدم پویایی و جامعیت، غیرواقع بودن، ضعف در اجرا و عدم توجه به مسائل اقتصادی اجرای طرح جامع شهری را با مشکلات عدیده‌ای روبرو نموده است (کرمی و همکاران ۱۳۸۹). برنامه‌ریزی کاربری زمین، تعیین‌کننده‌ی بسیاری از ابعاد گسترش و توسعه‌ی شهری در آینده بوده و چالشی‌ترین بخش فرآیند تهیه طرح جامع شهری در ایرانی است که دارای تنوع اندازه‌ی شهر و فرهنگ می‌باشد و در آن تعیین سرانه‌ی کاربری‌ها عمدتاً متکی بر متون غربی و یا سلاقی تهیه‌کننده‌ی طرح و غالباً بدون مبانی نظری است (عزیزی ۱۳۹۲، ۲۷). در این میان، موضوع اقتصاد شهر و هزینه‌ی ساخت کاربری‌های عمومی در کنار وظایف شهرداری‌ها در تأمین فضای سبز و برخی دیگر از خدمات شهری موجب شده تا در بسیاری از کلان شهرها عمده‌ی درآمد شهرداری‌ها از طریق تغییر کاربری و تراکم فروشی حاصل شود که در نتیجه افزایش جمعیت و مشکلات جدیدی را بدنبال داشته است. «تراکم زیاد جمعیتی به دلیل ارتباط آن با رفتارهای ضداجتماعی، نظیر بزهکاری، انحراف، بهداشت نامناسب و... مورد نکوهش بوده است (میچلسون^۳ ۱۹۹۰). از عوامل مهم تفاوت‌های فرهنگی افراد است که به منزله‌ی عامل مشروط‌کننده نسبت به انتخاب فشرده‌گی و ازدحام بیش از حد می‌باشد. به عنوان یک قاعده‌ی کلی، حداقل در مورد تراکم‌های «بسیار» زیاد عقیده بر این است که «تراکم بسیار زیاد بیش از اینکه مسئله‌ای را حل کند؛ مسائل جدیدی می‌آفریند» (هانکه^۴ ۱۹۷۲، ۴۰).

الگو و نحوه‌ی پیگیری سیاست‌ها و اهداف نظام اسلامی در حوزه‌ی شهرسازی و در جهت نیل به عدالت اجتماعی

برخی از اولویت‌های بخش مسکن و شهرسازی جمهوری اسلامی ایران

تصویر ۱. برخی از اولویت‌های سیاست‌های کلی نظام در بخش مسکن و شهرسازی جمهوری اسلامی، مصوب ۱۳۸۱ (مأخذ: نگارنده)

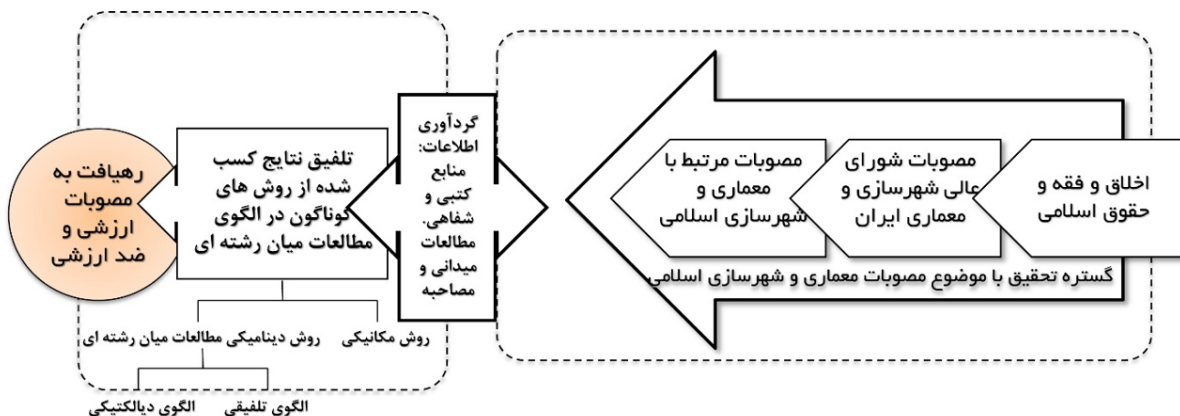
با توجه به اینکه شورای عالی شهرسازی به عنوان مهم‌ترین نهاد برنامه‌ریز جهت تهیه ضوابط معماری و شهرسازی اسلامی تعیین شده؛ شناخت مبانی و روشی که این نهاد جهت مصوب نمودن ضوابط شهری سازگار با اصول اسلامی انتخاب کرده؛ دارای اهمیت زیادی است. این مقاله با ارائه‌ی چارچوبی که می‌تواند به ضوابط شهرسازی معماری رویکردی ایرانی-اسلامی بدهد؛ سعی نموده مهم‌ترین ضوابط سازگار و ناسازگار با اصول اسلامی که توسط شورای عالی شهرسازی و معماری مصوب شده را ارائه نماید.

۳. روش تحقیق

با توجه به میان‌رشته‌ای بودن موضوع مقاله برای پاسخ به این سؤال که شورای عالی شهرسازی برای اسلامی شدن معماری و شهرسازی چه مصوباتی داشته و مهم‌ترین مصوبه‌ی متعارض شهرسازی ایرانی-اسلامی آن چه می‌باشد؛ ابتدا با روش کتابخانه‌ای اطلاعات جمع‌آوری شده و سپس از برنامه‌ی چالش و گفتگوی مؤثر بین دیدگاه‌ها یا مطالعه‌ی میان‌رشته‌ای استفاده شده است. «این روش مطالعاتی که کثرت‌گرایی روش‌شناختی مبتنی بر تعامل اثربخش بین گستره‌ها در تحلیل مسئله‌ای واحد است؛ با شناخت پدیدار در پرتو گفتگو و تعامل مؤثر بین رهیافت‌های دانش‌های مختلف، حاصل می‌شود» (قراملکی

۱۳۸۵، ۳۹۲). روش دینامیکی این مطالعات با الگوی تفلیقی و دیالکتیکی، اساساً و به یک معنی، در مقام جمع آرا نیست؛ بلکه در واقع، آرای مختلف را به طریقی پویا در تصرف و ترکیب می‌گیرد تا به دیدگاهی ژرف‌تر دست یابد. کثرت‌گرایی در این معنی، برنامه‌های پژوهشی مختلفی دارد یکی از کارآمدترین برنامه‌ها، چالش یا گفتگوی مؤثر بین دیدگاه‌هاست و به همین دلیل، چنین مطالعه‌ای «مطالعه‌ی میان‌رشته‌ای»^۷ نامیده می‌شود. در اینجا همانند روش مکانیکی، هدف فقط رسیدن به جمع آرا با طرح و نظام قبلی نمی‌باشد؛ بلکه هدف یافتن روی آوردی ژرف‌تر، جهت کسب دیدگاهی خاص است. الگوی دیالکتیکی مقاله از مصاحبه‌های نیمه‌ساختار یافته تبعیت نموده؛ بدین صورت که محقق با طرح سؤالات شفاهی و داشتن زمینه‌ی مطالعاتی به گفتگو و مباحثه با اندیشمندان، محققین و مدیران حوزه‌ی معماری و شهرسازی پرداخته و سپس با تحلیل محتوای یافته‌ها و نظرات جمع‌آوری شده با روشی استدلالی توصیفی نتایج یافته‌ها ارائه شده است.

تصویر ۲. روی آورد و روش تحقیق مقاله (مأخذ نگارنده)

۴. عدالت مبنای اصلی حقوق

برای تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع، قاعده‌ی حقوقی برای هرکس امتیازهایی در برابر دیگران می‌شناسد و توانایی ویژه‌ای به او اعطا می‌کند که آن را «حق» می‌نامند و جمع آن «حقوق» است که حقوق فردی نیز گفته می‌شود (کاتوزیان ۱۳۸۴، ۱۴). به نظر بسیاری از حکیمان، مبنای اصلی حقوق عدالت است. یعنی قانونگذار باید از قواعد عدالت پیروی کند. هدف حقوق، تنظیم روابط اجتماعی است. زندگی انسان دو چهره‌ی گوناگون دارد: فردی و اجتماعی. از نظر فردی، انسان نیازهای ویژه و تکالیف مختلفی دارد که در قلمروی حقوق نیست. پاکي وجدان، تأمین سلامت روح و جسم، و رفع نقیصه‌های بشری با اخلاق است. ولی اداره‌ی زندگی اجتماعی را حقوق به‌عهده دارد (همان، ۱۶۴). در حقوق (وضع شده) - که نیروی سیاسی دولت پشتیبان قواعد آن است - بی‌اعتنایی مردم به قوانین تا اندازه‌ای جبران می‌شود؛ ولی در اخلاق - که بایستی انگیزه‌ی درونی ضامن اجرای آن باشد - سست کردن اعتقاد عموم و تنزل دادن اخلاق تا حد عادات و رسوم، خطرناک است؛ زیرا، اگر اعتقاد و ایمانی در کار نباشد؛ دیگر چه عاملی می‌تواند از فساد اخلاق عمومی جلوگیری کند؟ (کاتوزیان ۱۳۸۴، ۱۷۳). «بنابراین، مهارت حکمرانان باید در استفاده از نیروی اخلاقی در جهت هماهنگی قواعد حقوقی با آنها و پرهیز از اعمال قاعده حقوقی مغایر با اخلاق حسنه جامعه باشد (همان، ۱۹۴)؛ به عبارتی چیزی خطرناک‌تر از قانونی نیست که

۵. تأثیر قواعد اخلاقی - فقهی بر نظام حقوقی

اخلاق را نباید یکی از مبانی ساختن حقوق شمرد. اخلاق عامل اصلی ایجاد حقوق و نیرویی است فعال که آن را هدایت می‌کند. در حقوق ما بسیاری از قواعد اخلاقی وجود دارد که قانونگذار، با تعیین ضمانت اجرای خاص، در زمره‌ی قواعد حقوقی آورده است (کاتوزیان ۱۳۸۴، ۱۹۷). آنچه که در فقه «قاعده» می‌گفتند؛ گاه امروز «اصل حقوقی» نامیده می‌شود. بنابراین «اصول حقوقی» احکامی است که چندین قاعده از آن سرچشمه می‌گیرد؛ یا کلیاتی است که مبنای بسیاری از قواعد حقوقی قرار گرفته است؛ مانند اصل لاضرر و اصل صحت در قراردادها. اصول حقوقی نه تنها مبنای بسیاری از قوانین قرار گرفته است؛ بلکه به‌عنوان معیار خوب و بد قانون استفاده می‌شوند و قانونگذار نیز در تجاوز بدان‌ها احتیاط می‌کند. همانند اصل احترام به جان و مال و حفظ حرمت خانه و خانواده، لزوم جبران ضرری که برخلاف حق وارد شده و... (کاتوزیان ۱۳۸۴، ۵۶۱-۵۶۵). در تعریف قاعده‌ی حقوقی گفته‌اند: قاعده‌ای وصف حقوقی دارد که قدرت دولت پشتیبان و ضامن اجرای آن باشد و همین صفت اساسی است که آن را از سایر قواعد اجتماعی ممتاز می‌سازد. هدف حقوق و وظیفه‌ی دولت حفظ نظم اجتماعی و استقرار عدالت در روابط بین مردم است (همان، ۱۷). یکی از قواعد مهم فقهی که می‌تواند مبنایی برای محک زدن قوانین شده و در کنار قاعده «عدالت» محکی برای اسلامی بودن قوانین و ضوابط

۶-۱. قواعد فقهی و سازمان‌یابی فضایی شهرها

با مطالعه‌ی کتب فقهی، احکام فراوانی مشاهده می‌شود که در اثر به‌وجود آمدن مسائل محدثه یا نوظهور، فقها موظف به پاسخ دادن شده‌اند. از جمله مسائلی که فقها به آن پرداخته‌اند؛ بحث حریم است. «مسأله‌ی حریم از جمله احکامی است که در بسیاری از کتب فقهی وجود داشته و علما برای بیان مشروعیت آن به دلایلی از جمله روایات باب حریم و قاعده‌ی «لاضرر» و اجماع و سیره‌ی عقلا استناد کرده‌اند» (بازرگان ۱۳۸۵، ۳۲)؛ و از جمله مسائل مذکور موضوع حریم بصری است. شیخ بهائی در فصل دهم کتاب جامع عباسی در احیای زمین‌های موات بدین مضمون می‌گوید: زمین‌هایی که کسی متصرف آنها نباشد و معطل افتاده باشد در صورتی می‌تواند احیاء و عمارت ساخته شود؛ که حریم عمارت و خانه نباشد (جامع عباسی ۱۳۸۶، ۵۹۸).

رویه‌ی صدور احکام مرتبط با موضوع حریم و قاعده‌ی «لاضرر» در دوران معاصر نیز ادامه داشته است. به عنوان مثال امام خمینی (ره) در ابتدا در مسئله‌ی ۱۶ کتاب تحریرالوسیله پس از آوردن و نقد نظر جمعی از فقها در موضوع تصرف در ملک و موضوع ضرر همسایه، چنین می‌گوید: بلند نمودن ساختمان اگر چه مانع آفتاب و مهتاب و هوا باشد؛ مانعی ندارد به شرط اینکه قصد آزار همسایه را نداشته باشد». ادامه‌ی نظر ایشان، در مسأله‌ی بعد به نحوی است که نشان می‌دهد از نظر اخلاقی بهتر است در صورت نارضایتی همسایه، نه ساختمان مشرف بر خانه همسایه ساخته شود و نه در آن سوراخ هواکش یا روزنی نهاده شود تا امکان نگرستن از آن به خانه همسایه میسر شود؛ حتی ایشان ساختمانی که بلندتر از ساختمان همسایه ساخته شده و موجب جلوگیری از تابش نور شود را نیز مجاز نمی‌شمارند. به عبارتی ایشان در مسئله‌ی ۱۷ به‌طور کامل هر تعرضی به حریم همسایه را ممنوع دانسته و در ادامه‌ی مطلب چنین فرموده‌اند: مخفی نیست که شأن همسایه شدید است و دستورات شرع اقدس بر رعایت آن تأکید دارد. و روایات در نهی از آزار همسایه و امر به احسان به او آن قدر زیاد است که نمی‌توان شمرد؛ به عنوان مثال از رسول خدا (ص) در جمع برخی از صحابه‌ی خاص چنین روایت شده است که: «ایمان ندارد کسی که

شهری باشد قاعده «لاضرر» می‌باشد.

۶. قاعده‌ی «لاضرر» و ارتباط آن با قاعده‌ی «عدالت»
قاعده‌ی «عدالت» در بسیاری موارد از بستر قاعده‌ی «لاضرر» تحقق می‌یابد. به تعبیر دیگر قاعده‌ی «لاضرر» مسیر تحقق عدل و عقل و انصاف است. نیز می‌توان گفت مبنای عمده‌ی این قاعده، عدالت است؛ و «لاضرر» وسیله و طریق اجرای عدالت می‌باشد؛ پایه‌ی دیگر این حاکمیت و تقدّم این است که احکام شرع مبین بر مدار «مصلح و مفسد» دور می‌زند و در واقع مفسد همان ضرر، یا ضرر هم مفسد است. بر این مبنا هر حکمی که مستلزم ضرر باشد؛ مفسد است و اسلام مفسد را منفی و مردود می‌داند. به تعبیر دیگر، تشریح که بر محور عدالت و مصلحت می‌چرخد؛ از ضرر و ضرار به آدیان کراهت دارد. این قاعده دارای ویژگی‌های برجسته و درخشنده‌ای است که در بین سایر قواعد آن را ممتاز می‌کند. برخی از این خصوصیات عبارتند از:

۱. قاعده‌ی «لاضرر»، چون قاعده‌ی «عدالت» و «لاخرج»، یکی از عوامل سرمدیت و جاودانگی نظام حقوقی اسلام است.

۲. قاعده «لاضرر»، مانند نگهبانی هشیار و ناظری بیدار، در کنار هر حکم یا دستور شرعی و قانونی ایستاده است؛ قاعده‌ی «عدالت» و «لاضرر»، جان‌مایه‌ی احکام و روح قوانین و مقررات است.

۳. این قاعده، کلید اجتهاد، در زمان‌ها و مکان‌ها، و در فرهنگ‌های مختلف است؛ و «اجتهاد» به گفته‌ی اقبال لاهوری^{۱۱}، «موتور محرکه» نظام حقوقی اسلام است... (اصغری ۱۳۸۸، ۱۸۱-۱۸۴).

دکتر اصغری در ادامه می‌گوید: «لاضرر» از مستندات مهم اصل تحوّل و تغییر در حقوق اسلامی است و به سخن استاد لنگرودی اشاره می‌کند: «لاضرر در بنیاد هر قانون مانند روح در تن قانون جای گرفته است. هر قانون در محتوای خود، مادّه است که «لاضرر» صورت و فرم آن است و به آن شکل می‌دهد...» و چنین است که استاد جعفری لنگرودی، لقب «روح‌القوانین»^{۱۲} به قاعده‌ی لاضرر می‌دهد» (همان، ۲۱۹-۲۲۰).

همسایه‌ی او از آزار او ایمنی ندارد و این بزرگواران سه مرتبه این ندا را دادند» (وسائل الشیعه، ج ۸، کتاب حج).
و امام صادق (ع) فرمودند: «بدانید که از ما نیست کسی که حسن همجواری با همسایه نداشته باشد» (همان).
و همچنین به نقل از رسول خدا (ص) فرمودند: «حسن همجواری سرزمین‌ها را آباد و عمرها را طولانی می‌کند» (همان).

... و شکی نیست در اینکه سوراخ باز کردن به خانه همسایه به طوری که مشرف به آن جا شود آزار همسایه است؛ آن هم چه آزاری؟ (ترجمه تحریرالوسیله، ج ۳، ۳۵۸-۳۶۱)
مطابق با نظر امام خمینی (ره) و در موضوع قاعده‌ی «لاضرر»، ضرر زدن به دیگران حرام است؛ و در اسلام حکمی که منشأ ضرر باشد وضع نشده است. ایشان نهی حکومتی و سلطانی را با این مضمون که «اساساً در اسلام اجازه‌ی ضرر زدن وجود ندارد و حاکم اسلامی دایره‌ی هر مالکیتی که موجب ضرر و زیان به دیگران باشد را محدود می‌کند» را؛ ارائه داده و آن را از دیگر دیدگاه‌ها برتر می‌داند. این قاعده‌ی حکم حکومتی و سیاسی است که حاکم اسلامی با استفاده از آن دایره‌ی مالکیت‌هایی را که موجب ضرر و زیان به دیگران است را؛ محدود می‌کند. (نوحی ۱۳۸۴، ۳۱-۴۰).
با توجه به ساختار قانونگذاری در ایران که وظیفه‌ی تدوین ضوابط شهرسازی و معماری را به عهده شورای عالی شهرسازی قرار داده است؛ دقت در وظایف و عملکرد این شورا به‌خصوص پس از انقلاب می‌تواند محکی برای درک میزان هماهنگی این ضوابط با قواعد فقهی و اصول اسلامی باشد.

۷. وظایف و جایگاه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران

نخستین جلسه‌ی شورای عالی شهرسازی در تاریخ ۴۳/۱۰/۵ با موضوع تعیین طرز کار شورا و... تشکیل گردید. در سال ۱۳۵۱ نام معماری به شورای عالی شهرسازی اضافه و همزمان قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران با آوردن لفظ شهرسازی و معماری در تاریخ ۱۳۵۱/۱۲/۲۲ مصوب گردید.^{۱۳} مطابق با ماده ۱ قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران: «برای هماهنگ

کردن برنامه‌های شهرسازی به‌منظور ایجاد محیط زیست بهتر برای مردم همچنین به‌منظور اعتلای هنر معماری ایران و رعایت سبک‌های مختلف معماری سنتی و ملی و ارائه‌ی ضوابط و جنبه‌های اصیل آن با در نظر گرفتن روش‌های نوین علمی و فنی و در نتیجه یافتن شیوه‌های اصولی و مناسب ساختمانی در مناطق مختلف کشور با توجه به شرایط اقلیمی و طرز زندگی و مقتضیات محلی، شورای عالی شهرسازی و معماری ایران تأسیس می‌شود. مطابق با ماده‌ی ۲، وظایف شورای عالی شهرسازی و معماری ایران چنین مواردی ذکر شده است:

۱. بررسی پیشنهادهای لازم در مورد سیاست کلی شهرسازی برای طرح در هیئت وزیران.
۲. اظهار نظر نسبت به پیشنهادهای و لوایح شهرسازی و مقررات مربوط به طرح‌های جامع شهری که شامل منطقه‌بندی -نحوه‌ی استفاده از زمین، تعیین مناطق صنعتی بازرگانی، اداری، مسکونی، تأسیسات عمومی شهر می‌باشد.
۳. بررسی و تصویب نهایی طرح‌های جامع شهری و تغییرات آنها خارج از نقشه‌های تفصیلی.
۴. تصویب معیارها و ضوابط و آیین‌نامه‌های شهرسازی... «شورای عالی علاوه بر اظهار نظر درباره لوایح و آیین‌نامه‌های شهرسازی، عهده‌دار تصویب طرح‌های توسعه و عمران در مقیاس ملی، منطقه‌ای، ناحیه‌ای و محلی و بررسی و تصویب ضوابط و مقررات شهرسازی است در بند ۴ ماده‌ی ۲ قانون تأسیس آن تصریح شده اینگونه ضوابط که با هدف فراهم شدن موازین اجرایی و قانونی توسعه موزون و هماهنگ کالبدی کشور تهیه می‌شوند؛ با توجه به دامنه‌ی شمول و تأثیرگذاری وسیع آنها بر توسعه و عمران کشور، یکی از پایه‌های اصلی نظام طرح‌ریزی و کنترل توسعه کالبدی کشور می‌باشند» (هاشمی طغراجرودی ۱۳۹۵). براساس مواردی چون ماده‌ی ۷ قانون تأسیس این شورا: «شهرداری‌ها مکلف به اجرای مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران طبق مفاد ماده‌ی ۲ شده‌اند».

بررسی ضوابط و مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری نشان می‌دهد که یکی از آخرین مصوبات شورای عالی شهرسازی قبل از انقلاب اسلامی در تاریخ ۱۳۵۷/۷/۲۵

بستر طبیعی، فرهنگی و تاریخی سرزمین ایران بوده و در هر یک از بازه‌های زمانی متناسب با ویژگی‌ها و نیازمندی‌های مراتب گوناگون معنوی و مادی جوامع انسانی و با استفاده‌ی بهینه از علوم، فناوری و مهندسی شکل می‌گیرد و نمونه‌های آن را می‌توان پس از ظهور اسلام تا آغاز سال ۱۳۰۰ هجری خورشیدی در حوزه‌ی فرهنگی ایران ملاحظه نمود (مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری مورخ ۹۱/۱۲/۱۴).

در همراهی با گفتمان جدیدی که پس از انقلاب اسلامی در قالب جمهوریت همراه با اسلامیت ظهور یافت؛ و با توجه به اهمیت هماهنگی ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی با رویکرد جدید می‌توان در عنوان برخی از مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری یا متن آنها نشانه‌هایی از توجه به سیاست‌های نظام اسلامی را رصد نمود.

تصویب طرح جامع شهر قم بوده و در جلسه‌ی مورخ ۵۷/۸/۱۰ که مطابق با اسناد در دسترس آخرین جلسه‌ی قبل از انقلاب شورا می‌باشد؛ موضوعات مهمی همچون جنبه‌های اجرایی سیاست عدم تمرکز و تعیین حدود و وظایف اعضای شورای عالی شهرسازی و شورای نظارت بر گسترش شهر تهران و شهرداری پایتخت مورد بررسی قرار گرفته است.^{۱۴}

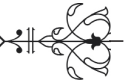
۸. معماری و شهرسازی اسلامی از منظر شورایی عالی شهرسازی و معماری ایران

مطابق با مصوبات شورای عالی شهرسازی: «معماری (و همچنین شهرسازی) اسلامی-ایرانی به گونه‌ای از معماری اتلاق می‌شود که در مرتبه‌ی مفهوم منبعث از اصول دین مبین اسلام، در مرتبه‌ی معنا دارای ارزش‌های پایدار مبتنی بر بینش عرفانی ایرانی و در مصداق مبتنی بر ویژگی‌های

جدول ۱. مصوبات شورای عالی با موضوع اسلامی شدن شهرسازی و معماری مابین سال‌های ۵۷ تا ۶۷ (مأخذ: نگارنده)

عنوان مصوبه	خلاصه‌ای از مصوبه
اولین مصوبه‌ی پس از انقلاب	اولین مصوبه‌ی شورای عالی شهرسازی پس از انقلاب اسلامی مورخ ۱۳۵۸/۴/۱۸ می‌باشد که در آن موضوع «بحث کلی نسبت به مسائل عمده‌ی طرح‌های جامع و تفصیلی شهری» مطرح شده است.
اولین مصوبه‌ی شورای عالی با ذکر نام جمهوری اسلامی	در مصوبه‌ی ۶۰/۲/۲۶ با موضوع «ادامه‌ی بحث پیرامون مباحث کلی و اساسی شهرسازی و...»، اولین بار لفظ جمهوری اسلامی به کار رفته است. این مصوبه به ضرورت هماهنگی شورای عالی شهرسازی و برنامه‌های شهری «با اعمال سیاست عدم تمرکز و در چارچوب نظام اجتماعی جمهوری اسلامی» اشاره نموده است.
حفظ ارزش‌های اسلامی بافت	در مصوبه‌ی مورخ ۶۲/۱/۲۲ با موضوع «افراز و تفکیک باغات و مزارع واقع در محدوده‌ی شهری و...» عبارت «حفظ ارزش‌های اسلامی بافت و مسائل ایمنی» وارد اصطلاحات شده است.
تدوین ضوابط بر پایه احیای بافت‌های با ارزش اسلامی	مصوبه‌ی ۶۲/۲/۱ با موضوع حدود و اختیارات شورای شهرسازی استان‌ها و ضرورت تدوین ضوابط کلی «تعریف واژه‌ها» بر این تأکید گردید که ضوابط باید بر پایه‌ی نگرش به ابعاد گسترده موضوع (تعریف واژه‌ها) و بازشناسی و احیای ارزش‌های بافت‌های با ارزش اسلامی که مبین روند و خطوط کلی در طراحی آتی طرح‌های شهری باشد.
هماهنگی شهرسازی با موازین اسلامی	مصوبه‌ی ۶۲/۲/۱۵ با موضوع اقدامات لازم در رابطه با استقرار نظام صحیح شهرسازی با تأکید بر استقرار این نظام مستلزم بهره‌گیری از قوانین و مقررات هماهنگ با نظام خاص سیاسی، حقوقی جمهوری اسلامی و... است.
تشکیل کمیسیون اماکن متبرکه	مصوبه‌ی ۶۲/۱۲/۲۵ با موضوع تشکیل کمیسیون اماکن متبرکه شامل نماینده‌ی روحانیت، اوقاف، سازمان تبلیغات، وزارت مسکن، وزارت ارشاد، آموزش عالی، استانداری و شهرداری (هنوز این کمیسیون در استان‌ها تشکیل نشده).
حفظ کلیات معماری توجه به فرهنگ	مصوبه‌ی ۶۶/۱۲/۴۵ با موضوع «دستورالعمل تشخیص اساس طرح جامع» از موارد مبنایی در تهیه‌ی طرح جامع شهرها کلیات معماری سیمای شهری، بافت و ساختمان با توجه به سنن فرهنگی و ویژگی‌های اقلیمی ذکر شده است.

در مصوبه‌ی «توجه به ارزش‌های اسلامی در شهرسازی» چنین آمده است: ...بنا به پیشنهاد وزارت مسکن و شهرسازی، شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در جلسه‌ی مورخ ۱۳۷۵/۷/۲ تصویب و مقرر نمود اقداماتی توسط حوزه‌ی معاونت شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی انجام شود. برخی از اقدامات شامل موارد ذیل می‌باشد:

۱. مطالعه‌ی مستمر درباره‌ی شهرها و معماری اسلامی گذشته و حال ایران و جهان به‌منظور دسترسی به اصول و ارزش‌های حاکم بر ساختار آنها و تطبیق این اصول با دانش نوین بشری و دستیابی به ارزش‌ها و اصول طراحی جدید شهری و معماری.

۲. ظرف سال جاری اصول و ضوابط طراحی شهری و همچنین اصول و ضوابط معماری ساخت‌وساز بناها براساس معیارها و ارزش‌های پویای اسلامی با هدف رشد و اعتلای طراحی شهری و معماری اسلامی و ایرانی تهیه و به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران برسد. ۳. با توجه به نقش ویژه‌ی عنصر مسجد به عنوان نماد اساسی شهر اسلامی محل سکونت مسلمانان ضروری است؛ مسجد به‌عنوان نقطه‌ی عطف مرکزی شهرها، مناطق و محلات در کلیه‌ی طرح‌های کاربری اراضی اعم از طرح‌های جامع، تفصیلی، هادی و آماده‌سازی منظور شود.

توضیح آنکه اصول و ضوابط معماری و شهرسازی بر اساس معیارها و ارزش‌های اسلامی در آن سال مصوب نشد؛ زیرا اولین قدم - که تشکیل کارگروه اجرایی شامل محققین دانشگاهی و حوزوی بود - انجام نشد تا با تبعیت از قواعد فقهی همچون قاعده‌ی «لاضرر» اجازه ندهند؛ ضوابطی که متعرض حقوق شهروندان نسبت به یکدیگر و شهرداری‌ها نسبت به شهروندان می‌باشد؛ تصویب شود. فقه اسلامی همیشه در جستجوی کشف بهترین راه و روش برای رسیدن به اهداف متعالی شریعت اسلامی بوده و در رسیدن به هدف مقدس بایستی در جستجوی راه و روش درستی بود که شارع مقدس مجاز شمرده است و باید به‌دنبال کشف آن در هماهنگی با مقتضیات زمان

در جدول ۱، برخی از مهم‌ترین مصوبات مطرح شده مابین سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷ (بازه‌ی زمانی پس از انقلاب اسلامی تا پایان جنگ تحمیلی) اشاره شده است. با اینکه در این دوره‌ی زمانی مصوبه‌ای تحت عنوان اسلامی شدن ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی مصوب نشده؛ ولی مصوبه‌ی مورخ ۶۲/۲/۱۵ با موضوع «اقدامات لازم در رابطه با استقرار نظام صحیح شهرسازی و تعیین سیاست برنامه‌ریزی و...» پیشنهاد تشکیل کارگروهی متشکل از کارشناسان وزارت مسکن و شهرسازی، وزارت کشور و سازمان برنامه و بودجه را داده که ظرف شش ماه (۶ ماه) روش و نحوه‌ی انجام کار را به شورای عالی ارائه داده و همزمان پیشنهاد شده تا در فرآیند شش‌ماهه مصوباتی که تا انتهای دوره‌ی زمانی مذکور تهیه شده را جهت استفاده در نظام کوتاه‌مدت برنامه‌ریزی شهری به شورای عالی ارائه دهند. از جمله مهم‌ترین موردی که در این مصوبه ذکر شده «استقرار نظام شهرسازی را مستلزم وجود و بهره‌گیری از قوانین و مقررات هماهنگ با نظام خاص سیاسی، حقوقی جمهوری اسلامی و با مبانی غنی فرهنگ اسلامی دانسته و جهت تحقق آن، استفاده از روش‌های علمی و آکادمیک را الزامی می‌داند. با این وجود ضوابطی که از نظر شکلی یا محتوایی با نظام سیاسی فرهنگی جمهوری اسلامی هماهنگ باشند؛ به‌طور شاخص مصوب نشده‌اند تا اینکه در سال ۱۳۷۵ مصوبه «توجه به ارزش‌های اسلامی در شهرسازی» مطرح می‌شود.

۸-۱. مصوبه‌ی توجه به ارزش‌های اسلامی در شهرسازی و «ضوابط و شاخص‌های لازم جهت بازیابی هویت شهرسازی و معماری اسلامی-ایرانی» مصوبه‌ی «توجه به ارزش‌های اسلامی در شهرسازی» مصوب سال ۱۳۷۵ و مصوبه‌ی «ضوابط و شاخص‌های لازم جهت بازیابی هویت شهرسازی و معماری اسلامی-ایرانی» مصوب سال ۱۳۹۱ مهم‌ترین مصوباتی است که به هویت و ارزش‌های اسلامی پرداخته است. مهم‌ترین مصوبات شورای عالی با موضوع اسلامی شدن شهرسازی و معماری، از پایان جنگ تحمیلی تا کنون در جدول ۲ ذکر شده است.

دیگران را جهت صدقه دادن مجاز ندانسته؛ تصرف منظر حیاط و حریم خانه‌ها و اشراف بر حریم خصوصی مسلمین را نیز مجاز نمی‌داند.

«ضوابط احداث ساختمان‌های ۶ طبقه و بیشتر در شهر تهران» - که در ۷۷/۱۱/۵ پس از مصوبه توجه به ارزش‌های اسلامی مصوب شده - مجدداً بر ضرورت فضای مطلوب با رعایت فاصله دو ساختمان همجوار و رعایت حقوق همسایه، تأکید نموده؛ ولی عملاً با عدم اجراء، بلندمرتبه‌سازی و تراکم فروشی کاهش نیافته است.

و مکان بود. تعالیم دینی اسلامی از جمله سخن گهربار امام صادق (ع) حتی کمک به فقرا با اموال غصبی دیگران را مجاز ندانسته است. کتاب «احتجاج» نوشته‌ی شیخ طبرسی حدیثی را از معصوم (ع) ذکر می‌نماید که در تقبیح عمل شخص دزدی که به گمان ثواب، سرقت نموده و مال دزدی را به فقرا می‌داد؛ چنین فرمودند: «مگر نشنیده‌ای که خداوند در آیه ۲۷ سوره «مائده» می‌فرماید: همانا خداوند، عمل خوب را از پرهیزکاران می‌پذیرد و شرط پذیرفته شدن عمل تقوا است».

باید به این موضوع توجه شود شریعتی که تصرف اموال

جدول ۲. مهم‌ترین مصوبات شورای عالی با موضوع اسلامی شدن شهرسازی و معماری، از پایان جنگ تا سال ۹۴ (مأخذ: نگارنده)

عنوان مصوبه	خلاصه‌ای از مصوبه
توجه به ارزش‌های اسلامی در شهرسازی	اولین مصوبه‌ی شورای عالی پس از انقلاب که با عنوان «توجه به ارزش‌های اسلامی در شهرسازی» مورخ ۱۳۷۵/۷/۲ می‌باشد که در آن با اشاره به منشور نماز و اهمیت مسجد به این موضوع پرداخته که ضوابط طراحی شهری و معماری بر اساس معیارها و ارزش‌های ایرانی تهیه و به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری برسد.
ضوابط و مقررات مکان‌یابی مساجد در طرح‌ها	مصوبه‌ی ۸۷/۵/۷ با موضوع «ضوابط و مقررات مکان‌یابی مساجد در طرح‌های توسعه‌ی شهری و روستایی» به مکان‌یابی مساجد در بخش‌های توسعه‌ی شهری، شهرهای جدید و... پرداخته و با توصیه به محوریت مساجد در تهیه‌ی طرح‌های جامع و تفصیلی مقرر نموده تا شورا به تدوین استانداردهای فضایی اقلیمی مسجد اقدام کند.
ضوابط بازیابی هویت شهرسازی و معماری اسلامی-ایرانی	در مصوبه‌ی ۱۳۹۱/۱۲/۱۴ شاخص‌های لازم جهت نیل به شهرسازی و معماری اسلامی-ایرانی در ۵ بند شامل: ۱. کلیات (دامنه‌ی کاربرد، حوزه‌ی شمول، اهداف، تعاریف)، ۲. ضوابط و شاخص‌ها (ضوابط و شاخص‌های کلی، ضوابط و شاخص‌ها در حوزه شهرسازی و حوزه معماری)، ۳. تدقیق و بومی‌سازی، ۴. نظارت و پایش، ۵. بازنگری.
ضوابط «احداث نمازخانه در اماکن اداری، تجاری و...»	مصوبه‌ی ۱۳۹۲/۳/۶ ضوابط مربوط به «احداث نمازخانه در اماکن اداری، تجاری و خدماتی» که شامل تمامی اماکن اداری، تجاری و خدماتی قید شده در طرح تدوین تعاریف و مفاهیم کاربری‌های شهری و تعیین سرانه‌ی آنها (مصوب ۱۳۸۹) با مساحت حداقل زیربنای ۵۰۰ مترمربع که جدیدالاحداث بوده و یا مورد تخریب و نوسازی قرار می‌گیرند.

مسجد، در صورتی که این نسبت مناسب است تا چهار برابر افزایش یافته و با احیای سبک مسجده سازی سنتی شامل فضای نمازخانه شبستانی در کنار فضاهای جنبی از قبیل حیاط دارای حوض آب و غرفه های چند منظوره مطلوب کودکان و نوجوانان نیز مطلوبیت ایجاد شود.

در مصوبات سال ۹۳ (جدول ۳) بر خلاف سابق، کلی گویی نشده و جهت اجرایی شدن راهکار عملی و افراد مشخصی تعیین شده که می تواند در آینده الگویی برای تشکیل کمیته فنی ۴ با موضوع کمیته ی اصلاح ضوابط غیر شرعی و اسلامی و تعیین ضوابط اسلامی در شورای عالی شهرسازی باشد. مصوبه ی «کمیته تخصصی معماری، طراحی شهری و بافت های واجد ارزش» برای بررسی طرح های ویژه، طراحی فضاهای شهری، بافت های واجد ارزش، معیارها، ضوابط و آیین نامه های شهرسازی و معماری و موارد مرتبط در قالب کمیته فنی ۳ با اعضای مشخص تعیین شده است. مصوبه ی ۹۳/۴/۲۳ نیز به یک موضوع مهم یعنی مسابقه ی ساخت بنای نمادین و فرهنگی در کنار برج میلاد می پردازد که علی رغم اهمیت فضای باز و جایگاه نمادینی برج و بنای اطراف برخی از طراحان غیر ایرانی نیز به عنوان برگزیده اعلام گردید که با توجه به مخالفت متخصصین، شورای شهر و نمایندگان مردم در مجلس شورای اسلامی ساخت این بنا تا کنون متوقف شده است.

۹. مهم ترین مصوبات ناسازگار با قواعد شریعت

اسلامی و اصول شهرسازی اسلامی-ایرانی

در سه دهه ی گذشته بخش مهمی از مصوبات و ضوابط شورای عالی شهرسازی در جهت کمک به درآمدزایی شهرداری ها بوده؛ بدون توجه به اینکه اینگونه مصوبات در مواردی با یکدیگر و با قوانین فرادستی مغایرت دارند. در کنار این وضعیت، به علت اینکه در ساختار شورای عالی شهرسازی نهاد مشخصی برای انطباق مصوبات شورا با شرع مقدس اسلام و با قوانین مرجع تعریف نشده، این امکان ایجاد شده تا تصمیمات سیاسی و مقطعی با جنبه های غیرکارشناسی در مهم ترین نهاد سیاست گذاری علمی در موضوع معماری و شهرسازی کشور رسوخ نموده و تأثیرات مخربی را بر ساختار کالبدی و اجتماعی بر جای نهد. یکی

«ضوابط و شاخص های لازم جهت بازیابی هویت شهرسازی و معماری اسلامی-ایرانی» مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱۴ در صورت اجرایی شدن، می تواند تأثیر مهمی در بازیابی هویت اسلامی شهرها پیدا نماید. مطابق با بند ۴ آن، «ادارات کل راه و شهرسازی استان ها موظف هستند ظرف مدت شش ماه پس از ابلاغ آن نسبت به تدقیق و بومی سازی ضوابط و شاخص ها اقدام و مراتب را جهت تصویب به شورای عالی شهرسازی ارجاع نمایند». همچنین در این مصوبه رعایت اصل محرمیت، حقوق همسایگی و عدم اشراف، در طراحی معماری و تدوین ضوابط ساختمانی طرح های توسعه شهری الزامی شده است. در این مصوبه، ضمن تأکید بر محوریت مساجد در طراحی محلات شهر (با توجه به مصوبه ۸۷/۵/۷) ضروری می داند تا مساجد، شاخص ترین بنای شهری منظور شوند.

«مسجد به عنوان خانه خدا و مردم و محور جامعه ی اسلامی و محل اجتماع مسلمانان، جایگاهی بی بدیل در ساخت و بافت اجتماعی مسلمانان دارد و نماد فرهنگ و دینداری جامعه مسلمین محسوب می گردد... هر مصلحی که بخواهد اسلام مردمی را ارتقا بخشد؛ مؤثرترین جایی را که خواهد یافت مسجد است. همانگونه که مصلح جهانی حضرت مهدی (عج) حکومتشان از مسجد و استقرارشان در مسجد خواهد بود. اهمیت مدیریت، طراحی و احداث، نوسازی و مدیریت مساجد با همین دغدغه در مرکز تحقیقات مجلس مورد توجه جدی قرار گرفته است (مرکز تحقیقات مجلس ۱۳۹۳).

با توجه به اینکه جهت بازیابی هویت معماری اسلامی-ایرانی مسجد و مدیریت آن و نوع برنامه ریزی برای افشار مختلف دارای اهمیت می باشد؛ در شهرهای بزرگی چون تهران از دهه ی ۷۰ عملاً مدیریت و تقسیم کاری نانوشته و ناقص مابین فرهنگسراها و مساجد صورت پذیرفت؛ به طوری که فعالیت های مهمی از مساجد عملاً خارج و مسجد نقش محوری فرهنگ سازی دینی را از دست داد؛ که البته هم کیفیت فضا و برنامه ریزی در آن تقلیل یافته و هم در تهران با کمیت نیز روبرو می باشد. در تهران فقط ۲۰۰۰ مسجد وجود دارد^{۱۵}. یعنی به ازای هر ۴۰۰۰ نفر یک

شورای اسلامی، ۱۳۹۳). در این میان موضوع کمیت و کیفیت نظارت دولت بر عملکرد شهرداری‌ها به خصوص شهرداری پایتخت در موضوع حسابرسی مالی و حسابرسی عملکرد که بر حوزه‌های اقتصادی تا فرهنگی و اجتماعی کشور تأثیر عمیقی گذاشته؛ چالش و مشکل دیگری است که باید به آن پرداخته شود.

از دلایلی که شهرداری‌ها را به سمت تقاضا برای دریافت مجوز فروش تراکم از شورای عالی شهرسازی و معماری کشانده؛ موضوع ضرورت خودکفایی شهرداری‌ها بوده که براساس قانون بودجه سال ۱۳۶۲ مصوب شده است و دولت موظف شده لایحه‌ی درآمد پایدار شهرداری‌ها را طی شش ماه به مجلس تقدیم کند که پس از ۳۰ سال هنوز این لایحه ارائه نشده است (مرکز پژوهش‌های مجلس

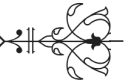
جدول ۳. مصوبات شورای عالی شهرسازی با موضوع کمیته‌ی تخصصی معماری، طراحی شهری و بافت‌های ارزشمند (مأخذ: نگارنده)

عنوان مصوبه	خلاصه‌ای از مصوبه
کمیته‌ی تخصصی معماری، طراحی شهری و بافت‌های واجد ارزش	مصوبه‌ی ۹۳/۲/۸ تشکیل «کمیته‌ی تخصصی معماری، طراحی شهری و بافت‌های واجد ارزش» (کمیته فنی ۳) با عضویت نمایندگان وزارت راه و شهرسازی، وزارت کشور، سازمان میراث فرهنگی (با تخصص معماری، مرمت و طراحی شهری)، دو نفر از اساتید دانشگاه و دو نفر از حرفه‌مندان به پیشنهاد دبیر شورای عالی جهت بررسی طرح‌های ویژه، طراحی فضاهای شهری، بافت‌های واجد ارزش، معیارها، ضوابط و آیین‌نامه‌های شهرسازی و معماری و موارد مرتبط؛ شامل آقایان دکتر شاهین حیدری، دکتر اصغر محمد مرادی، دکتر جهان‌شاه پاکزاد، مهندس بهشتی و مهندس کلانتری.
ارزیابی مسابقات معماری و بازنگری در نتیجه‌ی مسابقه فاز دو برج میلاد	مصوبه‌ی ۹۳/۴/۲۳ در راستای بندهای ۲ و ۸ ماده‌ی ۴ قانون تأسیس شورای عالی به شرح زیر اتخاذ تصمیم شد: آیین‌نامه‌ی جامع مسابقات شهرسازی و معماری با رویکرد توجه به اسناد فرادست و طرح‌های توسعه و عمران مصوب، توسط کمیته فنی ۳ مورد بازنگری و نتیجه برای تأیید تا دو ماه پس از اعلام مصوبه به شورا ارائه گردد... دستورالعمل تشخیص بناهای شاخص و گردش کار تصویب آنها، توسط کمیته فنی ۳ تا سه ماه پس از اعلام مصوبه تهیه و به شورای ارائه گردد. طرح برگزیده‌ی مسابقه فاز دو برج میلاد نیازمند بررسی از طریق کمیته فنی ۳ است...

است- از مصالحی استفاده می‌شود که وقتی در ضخامت حدود ۵ سانتی متر در دیوارهای جداکننده‌ی دو واحد مجزا یا در سقف خانه‌ها به کار گرفته می‌شوند؛ ضمن تبادل صوت، موجب مزاحمت برای همسایه‌ها می‌شود. در آنچه که مصوب شد اهدافی چون تأمین فضای باز و محیط زیست بهتر و به‌کارگیری شیوه‌های صنعتی مطرح شد؛ اما هم‌اکنون آلودگی بیشتر کلانشهرها و حذف خانه‌های دارای حیاط از تهران و سایر شهرهای ایران، وضعیت دیگری را رقم زده است. همچنین به علت اجازه‌ی اشراف ساختمان‌های بلندمرتبه

شورای عالی شهرسازی و معماری در جلسه‌ی مورخ ۶۹/۱۰/۲۴ با تصویب «ضوابط و مقررات افزایش تراکم و بلندمرتبه‌سازی» موضوع فروش تراکم را به صورت جدی وارد حوزه‌ی سیاست‌گذاری امور شهری نمود و با این مصوبه، یک حرکت ضدشهرسازی جنبه‌ی قانونی به خود گرفت. این کار، عملاً حق شکایت افراد جهت جلوگیری از تضییع حقوقشان - که با اشراف ابنیه‌ی همجوار بر خانه و حیاط خانه‌یشان حادث شده بود- را از آنها گرفت. علاوه بر اینکه به‌کارگیری شیوه‌های صنعتی فراگیر نشد؛ در جهت سبک‌سازی ساختمان‌ها - که اصولاً موضوع درستی

مجاور بر یکدیگر و بر خانه‌های دارای حیاط که به علت فروش تراکم ایجاد شده ضمن ایجاد رقابت در کسب ثروت از کوتاه‌ترین مسیر که با تصرف حریم بصری و منظر دیگران انجام می‌شود؛ و در نتیجه تبعات سوء اجتماعی ایجاد شهرهای با خانه‌های بدون حیاط و واحدهای کوچک بدون آرامش در کشور اجتناب‌ناپذیر شده است.

جدول ۴. برخی از ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی زمینه‌ساز فروش تراکم یا تشویق‌کننده‌ی آن (مأخذ: نگارنده)

نتیجه‌ی کنونی مصوبه	خلاصه‌ای از مصوبات	مصوبه‌ی شورای عالی شهرسازی
<p>– برج‌های زیادی با از بین بردن حریم خانه‌های همجوار ساخته شد.</p> <p>– ضابطه‌ی فاصله‌ی مناسب که از اشراف جلوگیری کند هنوز مصوب نشده.</p>	<p>ضرورت تعیین مناطق مسکونی و مختلط مسکونی برای بلند مرتبه‌سازی تشویقی در مناطق نوسازی محلات فرسوده و قدیمی.</p> <p>ضرورت تعیین ضوابط مربوط به فاصله‌ی ساختمان‌ها از معبر مجاور زمین به منظور تهویه، نور و آفتاب بر حسب شرایط اقلیمی و جلوگیری از اشراف.</p>	<p>۱. ضابطه‌ی فروش تراکم مورخ ۱۳۶۹/۱۰/۲۴ با عنوان «استفاده‌ی بیشتر و بهتر از سطح زمین در شهرها»</p>
<p>هیچگونه رعایت اصول معماری ایرانی – اسلامی هماهنگ با بناهای ارزشمند واقع در بافت‌های مربوط در طراحی ساختمان صورت نگرفته و تقریباً تمامی بافت‌های تاریخی با احداث ابنیه بلندمرتبه از بین رفته است.</p>	<p>–تراکم پایه برای احداث بنا در عرصه‌هایی از بافت‌های فرسوده‌ی شهرها که حداقل نصاب تفکیک در آنها رعایت شده باشد؛ فقط برای یک‌بار به میزان ۶۰ درصد (به نحوی که از سقف تراکم تفصیلی تجاوز ننماید) افزایش می‌یابد.</p> <p>–رعایت اصول معماری ایرانی- اسلامی بومی و هماهنگ با بناهای ارزشمند واقع در بافت‌های مربوط در طراحی ساختمان و به ویژه طراحی نما.</p>	<p>۲. اعطای تراکم تشویقی در بافت‌های فرسوده‌ی شهری مصوبه ۸۶/۳/۲۱ به منظور تشویق سازندگان واحدهای مسکونی در بافت‌های فرسوده</p>

و می‌توانست به نابسامانی مناطق مسکونی سامان دهد (تصویر ۳) با عنوان «ضوابط و مقررات منطقه‌بندی مسکونی شهرها به مجتمع آپارتمانی، چندخانواری و تک‌واحدی در جهت حفظ حقوق همسایگی در واحدهای مسکونی (به لحاظ تأمین نور، آفتاب و عدم اشراف)» می‌باشد که عملاً جنبه‌ی اجرایی نگرفت.

شایان ذکر است که در بسیاری از کشورها با منطقه‌بندی شهر به ویلایی تا بلندمرتبه‌سازی امکان تعریف خدمات شهری در دوره‌ی زمانی مشخص فراهم بوده و شهرداری اجازه‌ی تعرض به حقوق مالکانه‌ی افراد در منطقه‌ی

قسمتی از مصوبه‌ی ۱۳۶۹/۱۰/۲۴ در جدول ۴ ذکر شده است و قسمتی از آن بدین شرح می‌باشد:

– تعیین ضوابط تفکیک و تراکم ساختمانی در مناطق بلندمرتبه‌سازی با رعایت حداقل ۱۰۰۰ مترمربع مساحت و مقررات تشویقی افزایش تراکم در مقابل افزایش سطح قطعات و کاهش سطح اشغال^{۱۶}. تعیین ضوابط مربوط به فاصله ساختمان‌ها از معبر مجاور اضلاع زمین به‌منظور تأمین تهویه، نور، و آفتاب کافی بر حسب شرایط اقلیمی و جلوگیری از اشراف.

یکی از مصوبات مهمی که در سال ۱۳۷۱ مصوب شده

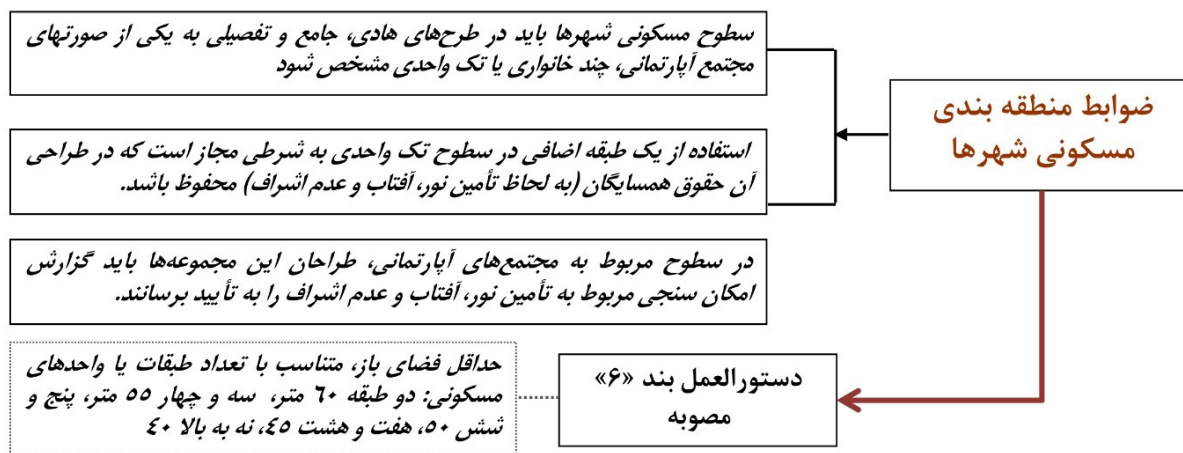

شهروندان شده و تعهدات بی‌پاسخ مدیریت‌های شهری را فراهم آورده است (مرکز پژوهش‌های مجلس ۱۳۹۳).

۱۰. نتیجه‌گیری

روش تقلیدی تعیین سرانه و کاربری طرح‌های جامع و تفصیلی با غفلت از مبانی نظری شکل‌گیری شهرها - که در تناسب با سبک زندگی ایرانی-اسلامی بوده است - الگوی ساختمان‌سازی و نظام همسایگی در محلات مسکونی و شهرک‌ها را دچار آسیب نموده و زندگی شهروندان را با مخاطرات جدی روبرو نموده است. محلاتی که با تنوع فرهنگ و سلايق شهروندان فضای زندگی و رشد ساکنین بوده است؛ هم‌اکنون به‌واسطه‌ی سبک معماری و شهرسازی، ساکنین را در تعارض حقوقی قرار داده است. اهمیت رفع این نقیصه، ضرورت بازبینی و آسیب‌شناسی وضعیت موجود را به متخصصین و مدیریت شهری گوشزد می‌نماید.

ویلايي و تبديل به بلندمرتبه‌سازی را بدون هماهنگی با طرح‌های فرادستی و رضایت مالکین ندارد. اما در ایران، رعایت حقوق مالکین، نیازمند بازنگری در تراکم‌فروشی و بازنگری در عملکرد مدیریت شهری است. جدول ۴، به برخی از ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی زمینه‌ساز فروش تراکم یا مشوق‌ها اشاره نموده است. توضیح آنکه ضوابطی چون ضابطه‌ی منطقه‌بندی مسکونی شهرها و ضابطه‌ی فروش تراکم، در درون و ماهیت دارای تضاد بوده و امکان اجرای هم‌زمان آنها وجود ندارد؛ زیرا اجازه‌ی ساختن یک برج مسکونی در کنار خانه‌های دارای حیاط و سپس درخواست برای تدوین ضوابطی که جلوی اشرف را گرفته و حقوق همسایه رعایت شود عملاً مقدور نمی‌شود. آنچه در بسیاری از شهرهای پرجمعیت ایران در حال انجام شدن است؛ اتصال زنجیره‌ای ناهمگون از مجتمع‌های مسکونی به یکدیگر است که به علت عدم ساخت سایر کاربری‌های شهری محیط آنها از استانداردهای زیستی فاصله گرفته است و موجب مشکلات عدیده‌ای برای

تصویر ۳. ضابطه‌ی منطقه‌بندی مسکونی شهرها به مجتمع آپارتمانی، چندخانواری و تک‌واحدی مصوب ۱۳۷۱ (مأخذ: نگارنده)

می‌دهند. نظام معماری و شهرسازی ارتباط مستقیمی با فرهنگ دارد؛ در نتیجه هرگونه آشفتگی در نظام مذکور می‌تواند فرهنگ و نظامات اجتماعی را دچار چالش‌های جدی نماید. با توجه به وظایف شورای عالی شهرسازی و معماری به‌عنوان هماهنگ‌کننده‌ی برنامه‌های شهرسازی

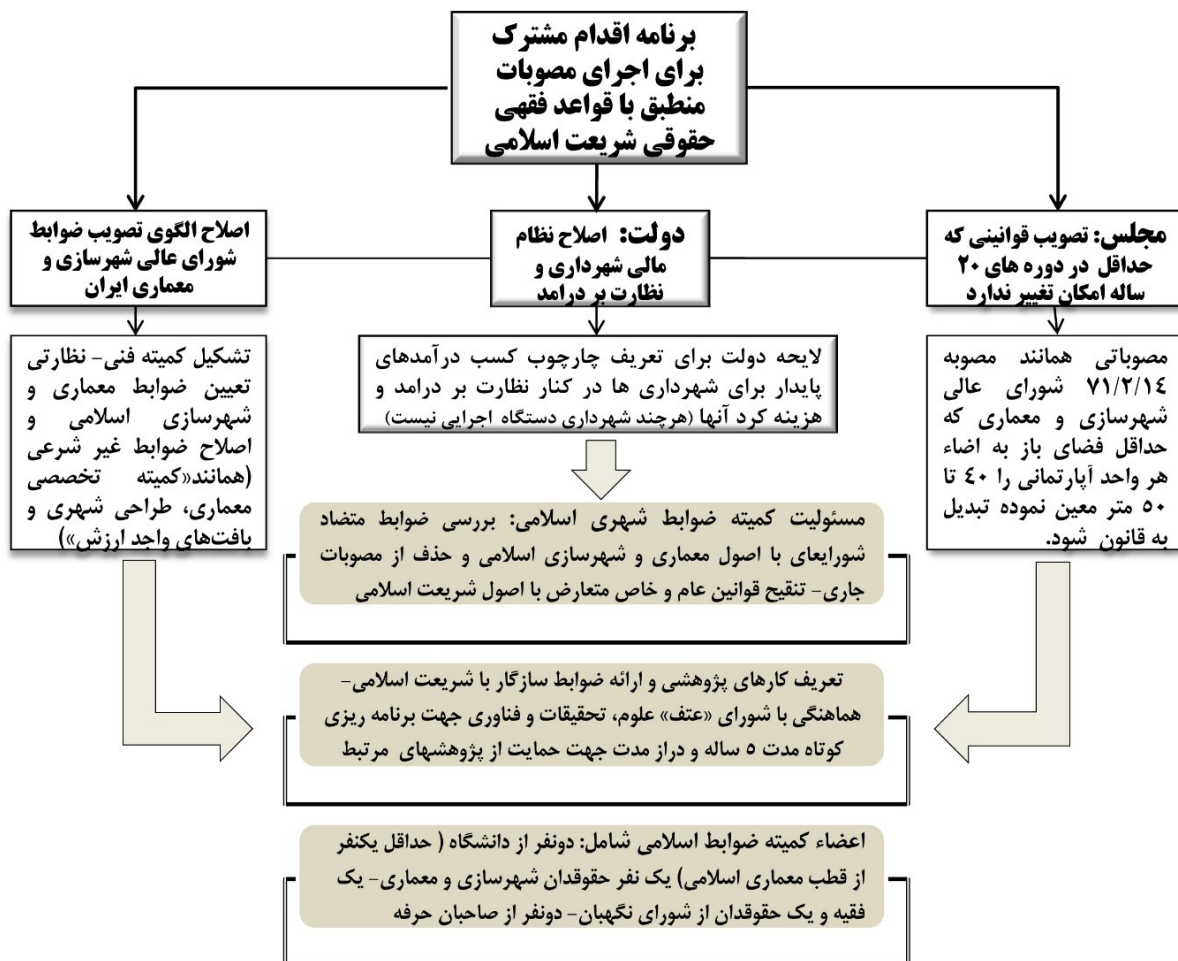
جوامع با اصول اخلاقی و ضابطه قانونی اداره می‌شوند و بالاترین فساد زمانی ایجاد می‌گردد که قوانین پایه‌های اخلاقی را سست نمایند. در ارزیابی تمدن‌ها، جوامع اخلاق‌مدار درجه‌ی معرفتی بالاتری نسبت به جوامع اداره‌شونده با قوه‌ی قهریه و الزام قانونی را به خود اختصاص

نظارت بر کار شورا و مطابقت مصوبات آن با شرع و قوانین فرادستی، فقهای شورای نگهبان یا نماینده‌ی منصوب این شورا، مصوبات را قبل از تصویب تأیید نموده و مصوبات با تأیید رئیس‌جمهور ابلاغ شود. پیشنهادی که در قالب تصویر ۴ ارائه شده؛ از جنبه‌ی اجرایی حضور کارشناسان و متخصصان حقوق اسلامی و معماری و شهرسازی را جنبه‌ی عملیاتی بخشیده و موضوع کمیته‌ی فنی ضوابط معماری و شهرسازی اسلامی که حداقل دو عضو شورای نگهبان شامل یک فقیه و یک حقوقدان در آن عضویت دارند؛ می‌تواند الگوی مناسبی برای شکل‌دهی به این کمیته باشد.

در ایجاد محیط زیست بهتر شناسایی مصوبات مهم شورای عالی در موضوع معماری اسلامی-ایرانی نشان می‌دهد که اولاً کمیته‌ی فنی اجرایی با افراد مشخص برای تدوین ضوابط معماری و شهرسازی اسلامی، تاکنون مصوبات مشخص اجرایی نداشته و برخی از مهم‌ترین مصوبات شورای عالی مابین سال‌های ۱۳۶۷ تا کنون، برخلاف اهداف قانونی شکل‌گیری آن، هم در ساختار شکلی دارای تناقض است و هم با وظایف شورای عالی مغایر می‌باشد. با توجه به جایگاه مهم این شورا در راستای ایجاد نهاد دائمی ارزیابی سیاست‌های شهرسازی و معماری کشور و تهیه و تدوین مصوباتی که در انطباق با قواعد فقهی-حقوقی شریعت اسلامی باشند؛ لازم است در موضوع

تصویر ۴. برنامه‌ی اقدام مشترک مجلس، شورای عالی شهرسازی و معماری و دولت در تدوین ضوابط شهری اسلامی (مأخذ: نگارنده)

هنوز رویه‌ی ساخت بناهای مشرف بر یکدیگر ادامه دارد. از جمله مهم‌ترین مصوبات برای نجات فضای باز و حیاط آپارتمان‌ها مصوبه‌ی سال ۱۳۷۱ شورای عالی شهرسازی با عنوان «ضوابط و مقررات منطقه‌بندی مسکونی شهرها» است که پیشنهاد فضای باز حدود ۵۰ متری به ازای هر واحد مسکونی آپارتمانی را داده است که در صورت اجرا یا تبدیل به قانون شدن توسط مجلس شورای اسلامی، امکان تغییر آن توسط کمیسیون ماده ۵ طرح تفصیلی وجود نداشته و بسیار رهگشا می‌گردد. فروش تراکم موجب الگوی نادرست کسب درآمدهای ناپایدار و نامشروع برای شهرداری‌ها شده است. لازم است این بدعت خلاف شرع و اصول رایج شهرسازی و معماری پایان پذیرفته و دولت موظف شود تا پایان برنامه‌ی پنجم توسعه لایحه‌ای به مجلس تقدیم نماید که به موجب آن شهرداری‌های کشور به سمت کسب درآمدهای پایدار گام بردارند. همچنین امکان حسابرسی عملکرد و هزینه‌کرد شهرداری‌ها نیز فراهم شود. خلاصه‌ای از برنامه اقدام مشترک و پیشنهاد اجرایی این مقاله برای برداشتن گام‌های عملی و نظام‌مند در تصویر شماره ۴ ارائه شده است.

هم‌اکنون دیوان عدالت اداری در موارد خاصی که درباره‌ی مصوبات شورای عالی از جنبه‌ی مطابقت با شرع یا قانون شکایتی مطرح شود؛ برای مطابق با شرع بودن مصوبات شورا و مصوبات کمیسیون ماده ۵ - که ممکن است سال‌های زیادی مورد عمل باشند - از شورای نگهبان استعلام می‌نماید که این موضوع ضرورت اصلاح ساختار شورای عالی شهرسازی و معماری را بیشتر نشان می‌دهد. در زمان تصویب قوانین مجلس شورای اسلامی، نهاد مشخصی (شورای نگهبان) بر شرعی و حقوقی بودن آنها و عدم تناقض با قوانین فرادستی نظارت دارد. ولی خلاً این موضوع در شورای عالی شهرسازی و معماری، توان علمی و حقوقی این شورا را کاهش داده و موجب شده تا بسیاری از مصوبات آن هم با شریعت اسلامی و هم با خود مصوبات در تناقض باشد. این موضوع اهمیت تقویت نهاد حقوقی شورای عالی شهرسازی و معماری را نیز نشان می‌دهد. البته این مهم نیز باید پاسخ داده شود که به چه دلیل با اینکه در نظام حقوقی، مصوبه و ضابطه‌ی جدید بر قدیم ترجیح دارد؛ علی‌رغم تصویب مصوبات جدید مخالف با تراکم‌فروشی و ضرورت رعایت اشراف و حقوق همسایگی

پی‌نوشت

۱. سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار شهردار و رئیس و اعضای شورای شهر اسلامی تهران، در تاریخ دوشنبه ۲۳ دی ۱۳۹۲. <http://www.leader.ir>
۲. Whitehand
۳. Michelson
۴. Hanke
۵. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به مقاله‌ی «پویایی در ترجمان فضایی-کالبدی مفهوم اسلامی عدالت»
۶. Methodological Pluralism
۷. interdisciplinary studies
۸. برخی از بزرگان فقه امامیه، در تعاریف خود از عدالت به «ملکه راسخه» نفسانی یا ملکه که موجب ملازمت تقوی در ترک گناهان، و انجام دادن واجبات می‌شود؛ پای فشرده‌اند... (اصغری، ۶۲).
۹. (اصغری، ۱۸۱) نقل از «الشرعُ مُعَلَّلٌ بالمصالح» (شرایع الاسلام).
۱۰. برای شرح بیشتر رجوع شود به: مطهری، نظام حقوق زن در اسلام.
۱۱. علامه لاهوری، اقبال، احیاء فکر دینی، نقل از اصغری.
۱۲. جعفری لنگرودی، دائره‌المعارف علوم اسلامی، ص ۴۷۰.
۱۳. در تاریخ ۱۳۵۳/۴/۱۶ قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن به وزارت مسکن و شهرسازی و تعیین وظایف آن مصوب شده است.
۱۴. مراجعه شود به مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری.
۱۵. تهران حدود ۸ میلیون جمعیت شب خواب و ۲۰۰۰ مسجد دارد که سرانه هر نفر از مسجد، تنها ۱۵ سانتی‌متر است (خبرگزاری مهر

۱۳۹۲/۴/۲۳. قابل دسترس از آدرس: <http://mebrnews.com>

۱۶. در موضوع افزایش تراکم در مقابل افزایش سطح قطعات و کاهش سطح اشغال هم‌اکنون بدون کاهش سطح اشتغال فقط افزایش تراکم انجام شده است.

منابع

۱. اصغری، سیدمحمد. ۱۳۸۸. *عدالت به مثابه قاعده، همراه با قواعد لاضرر، لاجرح، عدل و انصاف*. تهران: اطلاعات.
۲. اقبال لاهوری، محمد. ۱۳۳۶. *احیای فکر دینی در اسلام*. ترجمه‌ی احمد آرام. تهران: رسالت قلم.
۳. بازگان، علی. ۱۳۸۵. *بررسی فقهی و حقوقی حریم املاک*. پایاننامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی.
۴. جعفری لنگرودی، محمد جعفر. ۱۳۶۰. *دائرةالمعارف علوم اسلامی قضایی*، جلد دوم. تهران: کتابخانه‌ی گنج دانش.
۵. خبرگزاری فارس، قابل دسترس از آدرس <http://www.farsnews.com>.
۶. خیرالدین، رضا. ۱۳۹۳. *پویشی در ترجمان فضایی-کالبدی مفهوم اسلامی عدالت*. پژوهش‌های معماری اسلامی ۱ (۱): ۴۱-۵۶.
۷. شیخ بهائی. ۱۳۸۶. *جامع عباسی (طبع جدید)*. قم: ناشر جامعه مدرسین قم.
۸. شورای نگهبان، قابل دسترس از آدرس <http://www.shora-gc.ir>.
۹. صادقی، سارا، محمود قلعه‌نوئی، و صفورا مختارزاده. ۱۳۹۱. *بررسی طرح‌های توسعه‌ی شهری بر ساختار فضایی هسته‌ی تاریخی اصفهان*. فصلنامه‌ی مطالعات شهری ۲ (۵): ۳-۱۲.
۱۰. طبرسی، ابومنصور احمد بن علی. ۱۳۸۱. *احتجاج*. ترجمه‌ی جعفری. اصفهان: دارالکتب الاسلامی. ناشر دیجیتالی: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.
۱۱. فارابی ابونصر. ۱۳۸۹. *سیاست‌المدینه*. ترجمه و شرح از حسن ملکشاهی. تهران: انتشارات سروش.
۱۲. قراملکی، احدفرامرز. ۱۳۸۵. *روش‌شناسی مطالعات دینی (تحریری نو)*. مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
۱۳. کاتوزیان، ناصر. ۱۳۷۶. *مقدمه‌ی حقوق*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۴. کاتوزیان، ناصر. ۱۳۸۴. *کلیات حقوق، نظریه‌ی عمومی*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۵. کرمی، محمد، اعظم محمدی، و محمدتقی رضویان. ۱۳۸۹. *نقد طرح‌های جامع شهری و ضرورت توجه به طرح‌های راهبردی - ساختاری در ایران*. در دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، ۲۹-۳۰ اردیبهشت.
۱۶. مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی. ۱۳۹۳. *گزارش بررسی تفصیلی طرح حمایت از احداث، نوسازی، تجهیز و مدیریت مساجد کشور و پیگیری امور نمازخانه‌ها*.
۱۷. مطهری، مرتضی. ۱۳۸۱. *بررسی اجمالی مبانی اقتصاد اسلامی*. تهران: صدرا.
۱۸. مطهری، مرتضی. ۱۳۸۱. *نظام حقوق زن در اسلام*. تهران: صدرا.
۱۹. معاونت مسکن و شهرسازی، وزارت راه و شهرسازی. ۱۳۹۰. *مقررات شهرسازی و معماری شورای عالی شهرسازی*. تهران: دبیرخانه شورا.
۲۰. نوحی، حمیدرضا. ۱۳۸۴. *قواعد فقهی در آثار امام خمینی(س)*. تهران: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)).
۲۱. هاشمی طغرالجردی، سید مجید، و محمدرضا فارسیان. ۱۳۹۳. *تعیین تراکم ساختمانی و تراکم‌فروشی، معاونت زیربنایی مجلس شورای اسلامی*. قابل دسترس در سایت مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به نشانی <http://rc.majlis.ir>.
۲۲. هاشمی طغرالجردی، سید مجید. ۱۳۹۵. *آسیب‌شناسی ضوابط و مقررات معماری و شهرسازی معاصر، نمونه موردی: بررسی ضوابط و مقررات مرتبط با حریم و منظر خانه‌های کرمان*. طرح پژوهشی. اداره کل راه و شهرسازی کرمان.

References

1. Asghari, Seyed Muhammad. 2009. *Justice as Rule, With Other Rules*. Tehran: Ettelaat.
2. Bazrgan, Ali. 2006. *Consideration of the Legal and Privacy Rights of Property*. MS Thesis, Islamic Azad University of Tehran.
3. Eqbal Lahore, Muhammad. 1957. *Revival of Religious Thought in Islam*. Translated by Ahmad Aram. Tehran: Resalat-e-Ghalam.
4. Farabi, Abu Nasr. 2010. *Siyasat al-Madaniyah*. Translated and Commented by Hassan Malekshahi. Tehran: Soroosh.

5. Gharamaleki, Ahadfaramarz. 2006. *Methodology of Religious Studies*. Mashhad: Razavi University of Islamic Science.
6. Hanke. 1972. *Urban Densities in U. S and Japan*.
7. Hashemi Toghr al-Jerdy, Seyed Majid, and Muhammad Reza Farsian. 2014. Building Density and Density of Retail. Islamic Parliament Research Center Website <http://rc.majlis.ir>.
8. Hashemi Toghr al-Jerdy, Seyed Majid. 2016. *Pathology of Contemporary Regulations for Architecture and Urban Design in Iran, Case Study: Discussing Regulations and Rules Related to Houses of Kerman*. Research Project. Roads and Urban Development Organization of Kerman.
9. Jafari Langeroodi, Muhammad Jafar. 1981. *Encyclopedia of Islamic Judicial Sciences, 2nd Vol*. Tehran: Ketabkhane-ye Ganj-e Danesh.
10. Karami, Muhammad, Aazam Mohammadi, and Muhammad Taghi Razavian. 2010. A Critization of Urban Master Plans in Iran. *In The Second Conference of Planning and Urban Management*, Mashhad, Ferdowsi University, 19-20 May.
11. Katoozian, Naser. 1997. *Introduction of Law*. Tehran: Enteshar Corporation.
12. Katoozian, Naser. 2005. *Totality of Law, General Theory*. Tehran: Enteshar Corporation.
13. Kheiroddin, Reza. 2014. Reviewing Physical Incarnation of Islamic Concept of Spatial Justice Cartographic. *Journal of Research in Islamic Architecture* 1 (1): 41-56.
14. Majlis Islamic Studies Center. 2014. *A Report on the Construction, Renovation and Management of Mosques in Iran*.
15. Michelson, W. 1990. *Man and His Urban Environment a Sociological Approach*, Reading, MA Addison, Wesley.
16. Motahari, Morteza. 2002. *Overview of Principles of Islamic Economic*. Tehran: Sadra
17. Motahari, Morteza. 2002. *Order of Women's Rights in Islam*. Tehran: Sadra.
18. Ministry of Roads and Urban Development. 2011. *Regulation of Urban Planning and Architecture of Supreme Council for Urbanism*. Tehran: Secretariat of Council.
19. Noohi, Hamid Reza. 2005. *The Legal Rules in the Imam Khomeini's Works*. Tehran: Orooj.
20. Sadeghi, Sara, Mahmoud Ghaleh Noei, and Safoora Mokhtarzadeh. 2012. The Analysis of the Effects of Contemporary Urban Development Plans on the Spatial Structure of the North of Isfahan's Historical Core. *Journal of Urban Studies* 2 (5): 3-12.
21. Sheikh Bahaee. 2007. *Jame Abbasi*. Qom: Office of Islamic Publication of Society of Seminary Teachers of Qom.
22. Tabaresi, Abu Mansoor Ahmad Ibn-e Ali. 2001. *Ehtejaj*. Translated by Jafari. Isfahan: Dar al-Kotob al-Eslami. Digital Publisher: Qaemiyeh Digital Researches of Isfahan.
23. Whitehand, J.W.R. 1992. *The Making of the Landscape*. Oxford: Basil Blackwell.
24. <http://www.farsnews.com>.
25. <http://www.shora-gc.ir>

Assessment and criticism of the decisions of the Supreme Council for Urbanism and Architecture about Islamic identity of Urbanism and Iranian Architecture.

Seied majid Hashemi Toghr oljerdi *

Assistant Professor of Vail-e-asr University of Rafsanjan

Received:10/4/2016

Accepted: 14/9/2016

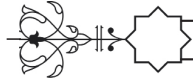
Abstract

City and neighborhoods with cultural diversity and interests of citizens, apart from planning of master planning, were residents living and their growth space. Now in the Framework of imitating patterns of master plannings, life and health of citizens is encountered to jeopardy.

Urbanization and the phenomenon of consumerism, complications resulting from the formation of crowded areas and the procedures of changing the use of gardens and farms are the problems leading the managers and urban planners to optimize land use in urban areas to preserve green space and to develop the control of building density so that it can provide the possibility to create environmental settlements in accordance with the cultural conditions. Architecture and urban planning system has a direct relationship with the culture of society, as far as architecture and urban planning of each country can be considered as the symbol and embodiment of the prevailing cultural conditions. Given the importance of issues such as legal and sustainable revenues, if the income of municipalities causes chaos in architecture and urban planning system, culture and social systems will experience serious problems.

Although imperative architecture does not necessarily result in good architecture but bad commands lead to anomalies in the system of architecture. Human societies are influenced by ethic and are governed by legal obligations. Therefore, law and legal criterion greatly influence the society's governance and management of city. Architecture and urbanism decisions that are at odds with ethical principles make loose the most important social institution namely the family. With the approval of the establishment of Supreme Council for Planning and Architecture from the end of 1972 the Council became the most important institution that ratified the urbanism criteria and regulations and procedures. This article is formed with the most important question that what are the regulations and legislative acts of the Urbanism Supreme Council in coordination with the aims of Islamic Revolution for making Islamic the architecture and urbanism of Iran and what is the main approval of anti-Islamic urbanism and human. Due to the interdisciplinary nature of the research subject, it is faced with two groups of decisions through library method and semi-structured interview with researchers. The first group only by shape points to the need for Islamic architecture and urbanism. But, the second group has destroyed Iranian and Islamic urban culture and has led to the diversion of wealth from productive to non-productive tasks such as buying land and apartment as inflationary variables in terms of selling building density for more income on behalf

of municipalities, regardless of the legal rules and ethical principles such as the rule of jurisprudence “Lazarar” and the principle of “ Justice”, by which harming the sovereignty of the people and the disproportionate distribution of wealth is prohibited. Other findings show that despite the preference of new legal norm on old, every new criterion approved for considering the Islamic principles, respect for privacy and preventing the aristocracy and social rights, is not implemented because of conflict with sale density. Finally, this paper suggests the need to determine the financial stability system for municipal government in form of approval of legal bill of government in Islamic Consultative Assembly and also change the current framework of the Supreme Council for Planning and Architecture in a way that with strengthening its juridical-legal aspect its political function and sectional decisions are reduced and the possibility of deviation from council formation targets is minimized. In other words, the most important aspect that provides the possibility of Islamic urbanism formation is to observe the principle of confidentiality, the right of neighbors and lack of aristocracy in urban decisions and coordination of building regulations of urban development plans with these principles.

Keywords: Islamic Architecture and Urbanism Regulations, Urbanism Supreme Council, sale density, the rule jurisprudence «Lazarar», social rights.

Managing Director: vice chancellor for
research-Iran University of Science and Technology

Editor-in-chief: Abdol Hamid Noghreh Kar

Administrative Director:

Mohammad Mannan Raeesi

Administrative assistant:

Zahra Kashanidoust

Persian literary Editor: Sara Motevalli

English literary Editor: MohamadReza Ataee Hamedani

Editorial Board Members:

Seyyed Gholam Reza Eslami: Associate Professor,
Tehran University

Hasan Bolkhari: Associate Professor, Tehran University

Mostafa Behzadfar: Professor,

Iran University of Science and Technology

Mohammad Reza Pourjafar: Professor,
Tarbiat Modares University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor,
Iran University of Science and Technology

Esmail Shieh: Professor, Iran University
of Science and Technology

Manoochehr Tabibian: Professor, Tehran University

Mohsen Faizi: Professor, Iran University
of Science and Technology

Hamid Majedi: Associate Professor, Science and
Research Branch, Islamic Azad University

Asghar Mohammad Moradi: Professor, Iran University
of Science and Technology

Gholam Hossein Memariyan: Professor, Iran University
of Science and Technology

Fatemeh Mehdizadeh: Associate Professor, Iran University
of Science and Technology

Mohammad Naghizade: Assistant Professor, Science and
Research Branch, Islamic Azad University

Ali Yaran: Associate Professor, Iran Ministry of Science,
Research and Technology

Design assistant: AmirHosein Yousefi

Reviewers for Volume4, Number12:

Ahad Ebrahimi Nezhad: Assistant Professor, Tabriz Islamic Art
University

Naser Barati: Associate Professor, Imam Khomeni International
University

Mahdi Hamzeh Nejad: Assistant Professor, Iran University
of Science and Technology

Mohamad Bagher Kabirsaber: Assistant Professor, University of
Tehran

Razieh Labibzadeh: Teacher, Iran University of Science and
Technology

Hosein Medi: Assistant professor, Imam Khomeini
International University

Abolfazl Meshkini: Assistant Professor, Tarbiat Modares
University

Masood Nari Qomi: Assistant Professor, University of Kashan

Shariar Nasekhian: Assistant Professor, Isfahan Art University

Mohammad Manan Raeesi: Assistant Professor, University of
Qom

Mohamad Ranjbar Kermani: Assistant Professor, University of
Qom

Hanieh Sanayeayan: Teacher, Iran University of Science and
Technology

Mansureh Tahbaz: Associate Professor, Sahid Beheshti University

Behzad Vasiq: Assistant Professor Jondy Shapoor
University

Hasan Zolfagharzadeh: Associate Professor, Imam Khomeni
International University

- ▣ **The interrelation between Islam and human processes theory of (Salam) - "Strategies, guideline, and solutions for creating and evaluating art works , architecture and urbanism"**
Abd-al-hamid Noghrehkar
- ▣ **Assessment and criticism of the decisions of the Supreme Council for Urbanism and Architecture about Islamic identity of Urbanism and Iranian Architecture.**
Seied majid Hashemi Toghr oljerdi
- ▣ **The Concept of Education and its impact on the Architecture of Islamic Schools - (A comparative comparison between Seljuk and Safavid Schools)**
Behzad Vasiq / Reza Ghadrddan Gharamaleki
- ▣ **Diathesis as an Ancient Model in Architectural Designing of Iranian Bathroom**
Divandari Javad / Danaeinia Ahmad / Sayyadi Mehdi / EmamiMibodim Marzieh
- ▣ **A Scope to Situation of Architectural Technology amongst the System of Hekmat (Wisdom) of Muslims**
Masoud Nari Ghomi / Salman Noghrehkar
- ▣ **A study of transparency behaviour of domes in Islamic mosque with emphasis on the notion of the spiritual lighting**
Zeinab nazer / Azita belali oskoui / Mohammad ali keynejad
- ▣ **The comparative study of the thermal behaviour of various prefabricated dome materials in hot and dry climates of Iran (a case study of Yazd and Isfahan)**
Maziar Asefi / Farzin Haghparast / Farzaneh Gholizadeh Orang
- ▣ **An interdisciplinary query on the bedroom design principles referring to narrative teachings of Islam**
Mohammad Mannan Raeisi
- ▣ **Categories practices of used techniques in Nastaliq inscriptions on Safavid architectural decoration**
Ahmad Salehi Kakhki / Qobad Kianmehr / Hamid Reza Ghelichkhani / Farhad Khosravi Bizhaem